

קידום "תעסוקה ירוקה" כחלק ממנהלת תקומה ושיקום העוטף

מוגש לעו"ד שחר סומך (אגף מדיניות ואסטרטגיה בהסתדרות העובדים)

1. מבוא

ב-7 באוקטובר 2023 פתח ארגון הטרור "חמאס" במתקפת פתע רחבת היקף על עשרות ישובים ובסיסים בעוטף עזה. מתקפה זו, ומלחמת "חרבות ברזל" שפרצה בעקבותיה, גרמו לנזקים כבדים הן בהיבט הבטחוני והן בהיבט הכלכלי-חברתי. המתקפה בוצעה כנגד מבנים, שטחים חקלאיים, שטחי מרעה ועוד אשר הוו עוגן כלכלי והיו חלק מהתעסוקה והכלכלה הירוקה בישראל.¹ בנקודת הזמן הנוכחית, ברקע הפגיעה הקשה בתחומים אלה, קיימת דרישה להשקעת תשומות ומאמצים משמעותיים לטובת שיקום ופיתוח מחדש של התעשייה וכלכלת המדינה.²

בחלק מהפעילות לשיקום העוטף, הוקמה "מנהלת תקומה" (להלן: "המנהלת"), אשר תהיה אמונה על הפעולות הנדרשות במטרה לשקם ולהעמיד מחדש את כלכלת העוטף. ביום 19.10.2023, הקבינט החברתי-כלכלי החליט על הקמת המנהלת הנ"ל וזו החלה בעבודתה.³ את יעודה של המנהלת בשיקום הכלכלה והתעסוקה באזור היא מבצעת באמצעות הפעולות הנדרשות על מנת להצמיח ולשקם את ההרס שהותירה המתקפה על העוטף.

במשך 20 השנה האחרונות, מדינת ישראל, לצד מדינות רבות בעולם, מקדמת חוקים שונים בתחום איכות הסביבה ומשבר האקלים. כחלק ממגמה זו, מדינות שונות אשר חוו משבר לאומי מצאו במשבר כמעין "מנוף" לפיתוח התעסוקה הירוקה. כך לדוגמא, ארה"ב "השתמשה" במשבר הקורונה על מנת לקדם תעסוקה ירוקה במדינתה. בעת הזו, מדינת ישראל חווה משבר רחב היקף הדורש התערבות ממשלתית לטובת שיקום המשרות והכלכלה שנפגעו באזורי העוטף ובכלל המדינה. משבר מלחמת "חרבות ברזל" יכול להוות הזדמנות לישראל לשקם את עוטף עזה ולפתחו, תוך קידום התעסוקה הירוקה במדינה כולה.

במסמך זה נסקור את בעיית משבר האקלים בהיבט המשפטי תוך התמקדות בנושא "תעסוקה ירוקה", נערוך מחקר הסוקר את הדין המצוי כיום ואת הצעדים המשפטיים שנקטו בישראל בניסיון לקדם "תעסוקה ירוקה". לאחר מכן, נציג סקירה משווה, ביחס לאופני הפעולה של מדינות שונות ברחבי העולם לקידום הנושא ולבסוף, נציג מספר המלצות שגיבשנו במטרה לקדם מתווה "תעסוקה ירוקה" ביישובי העוטף אשר יספק מענה ראוי למצב ויביא לשיקום העוטף.

¹ עובד יחזקאל, גיל פכט, עומר גלבוש ואריאל יחזקאל "תכנית אסטרטגית" המועצות האזוריות של 'עוטף עזה', **מועצה אזורית שער הנגב** (דצמבר 2028).

² גד ליאור, "חבל ארץ שלם נהרס: הנזק לעוטף עזה- הגדול ביותר בהיסטוריה של המדינה", **YNET** 11/10/23.

³ החלטה 980 של הממשלה ה-37 "הקמת מנהלת לשיקום ולפיתוח חבל 'התקומה' ואוכלוסייתו" (19.10.2023).

2. תקציר מנהלים

2.1 רקע - כיום, אין הגדרה מוסכמת למושג "תעסוקה ירוקה". קיימות גישות שונות בעולם להגדרתו, דוגמת משרות שיש להן השפעה ישירה וחיובית על הסביבה; עבודה העוסקת במידע, טכנולוגיות או חומרים המשמרים או משחזרים איכות סביבתית; משרה המציבה בראש סדרי העדיפויות מאפיינים שתורמים למעבר חברתי-אקולוגי.

ישנה חשיבות אדירה להגדרת המושג "תעסוקה ירוקה" ממספר סיבות. ראשית, היא מאפשרת לקבוע יעדים ברורים ומדידים לקידום תעסוקה ירוקה. שנית, היא מאפשרת לוודא שחברות וארגונים אשר מציגים עצמם כ"ירוקים" אכן עומדים בקריטריונים מחייבים. שלישית, היא תורמת ליצירת סנכרון בין המערכת הכלכלית לבין המערכת הסביבתית, תוך הבטחת קיימות ופיתוח בר-קיימא. רביעית, היא מאפשרת בחינה יעילה של משרות ספציפיות וקביעת מידת התאמתן להגדרת "תעסוקה ירוקה".

עם זאת, קיימים אף לא מעט אתגרים ביישום מדיניות לקידום תעסוקה ירוקה כפי שנראה. בפרט, ככל שמדובר בעובדים רבים שעלולים לאבד את מקום עבודתם במפעלים מזהמים כתוצאה מהמעבר לתעסוקה ירוקה.

2.2 חקיקה - כיום אין חוקים אשר עוסקים באופן ישיר וייעודי בתעסוקה ירוקה. עם זאת, בתחום של משבר האקלים ואיכות הסביבה ישנה חקיקה ענפה הכוללת בין היתר את חוק אוויר נקי, חוק חומרים מסוכנים וחוקים נוספים. נעשו ניסיונות רבים הן כחלק מהצעות חוק והן כחלק מהחלטות ממשלה במטרה לייצר מסגרת נורמטיבית לתחום התעסוקה הירוקה. כמו כן, קיימים גם תוכנית והחלטת ממשלה העוסקים בשיקום ופיתוח חבל תקומה והן, התוכנית להגנת הסביבה מטעם המשרד להגנת הסביבה והחלטת ממשלה 980 בדבר הקמת מנהלת ייעודית לצורך שיקום ופיתוח העוטף. בפרק זה נסקור את החקיקה הקיימת בנוגע לאיכות הסביבה ומשבר האקלים, הצעות החוק והחלטות בדבר קידום תעסוקה ירוקה וכן נסקור את הסמכויות של מנהלת תקומה והן של המשרד להגנת הסביבה.

2.3 אמנות - בפרק זה נסקרות מספר אמנות בינלאומיות מרכזיות בתחום איכות הסביבה ומאבק בשינויי האקלים, בהן מדינת ישראל שותפה, תוך בחינת היבטים אשר עשויים לסייע בקידום תעסוקה ירוקה בישראל. כמו כן, צוינו סעיפים אשר זוהו כבעלי פוטנציאל לקידום תעסוקה ירוקה אשר עוסקים, בין היתר, בהפחתת פליטות ופסולת, ניהול סביבתי בר קיימא, הכשרות מקצועיות ובניית יכולות בתחומי האקלים והסביבה. עם זאת, עולה כי ישראל אינה עומדת ביעדי הפחתת גזי החממה אליהם התחייבה, וממצאי דו"ח משנת 2021 מצביעים על הצורך בחקיקת חוק אקלים מחייב שיעגן יעדים אלו ויסייע במימוש מטרות האמנות.

2.4 פסיקה - בפרק זה תיעשה סקירה של הדין המצוי באשר לאיכות הסביבה. מאחר וטרם התקבלה חקיקה בנושא "תעסוקה ירוקה", קיים קושי למצוא פסקי דין שדנו בכך, וכן הלכות ותקדימים בתחום. עם זאת קיימים שופטים שנתנו דעתם בפסקי דין שונים, אודות הצורך בשיפור איכות הסביבה וחשיבותה בחיינו ובנוסף, על הצורך בקידום התעסוקה הירוקה בישראל.

2.5 משפט משווה בפרק זה, נעסוק בתוכניות וצעדים שפיתחו מדינות שונות בעולם בכדי לקדם תעסוקה ירוקה. כמו כן, נפרוט את השלבים שבוצעו ע"י המדינות בהיבטים רגולטורים שונים תוך מתן דגשים רלוונטיים לפיתוח תעסוקה ירוקה בישראל. לפיכך פרק זה יעסוק בשני נושאים עיקריים. הראשון, במדינות שפיתחו תעסוקה ירוקה בראי משבר הקורונה וקידמו מנגנונים מדינתיים לייצור ירוק. השני, במדינות

שפיתחו תעסוקה ירוקה בצורה אינדיבידואלית. מטרת פרק זה להוות נקודת מבט אפשרית כיצד ניתן לצמוח מהמשבר שפקד את המדינה, תוך דגש לפיתוח תעסוקה ירוקה בעוטף עזה.

2.6 המלצות - לאור הממצאים שעלו מסקירת הדין הקיים וכן מסקירת המשפט המשווה, גיבשנו המלצות מספר. ביניהם: קידום של תעסוקה ירוקה על דרך החקיקה, הקמת וועדת מומחים ושילובה תחת מנהלת התקומה; קידום הסברה כללית בנושא איכות הסביבה בכלל ותעסוקה ירוקה בפרט, לכלל הציבור ולעובדים; פירוט יעדים לגיבוש תקציב מדינה מותאם באשר לבניית תשתיות אשר יספקו תעסוקה ירוקה; פיתוח ההון האנושי באמצעות הכשרת עובדים בעלי הבנה מעמיקה בטכנולוגיות ירוקות, תקנות ירוק ושיטות עבודה ירוקות; בחינת סבסוד מיסים על בסיס התאמה אזורית ליישובי העוטף; תמריצים חיוביים ושלייליים שיקדמו תעסוקה ירוקה; הקמת קרן הלוואות ירוקות בחקיקה אשר תקנה תמיכה לבתי עסק, מוסדות ופרטים המקדמים תעסוקה ירוקה.

3. תוכן עניינים

1	מבוא	1
2	תקציר מנהלים	2
4	תוכן עניינים	4
5	רקע	5
5	4.1 מהי תעסוקה ירוקה	5
6	4.2 סוגי "משרות ירוקות"	6
7	4.3 מדיניות צמיחה כלכלית ירוקה	7
8	4.4 שינויים עקב משברים	8
9	4.5 קשיים אפשריים העלולים לעלות ביישום המדיניות לקידום תעסוקה ירוקה	9
10	5. חקיקה - סקירת הדין המצוי	10
10	5.1 המצב החקיקתי הקיים ביחס להגנה על הסביבה	10
12	5.2 המצב החקיקתי הקיים ביחס לקידום תעסוקה ירוקה	12
15	5.3 המצב החקיקתי הקיים ביחס להקמת מנהלת תקומה	15
16	5.4 המצב החקיקתי הקיים ביחס לסמכויות המשרד להגנת הסביבה	16
16	5.5 אמנות	16
20	6. פסיקה - סקירת הדין המצוי	20
22	7. סקירת הדין המצוי - משפט משווה	22
22	7.1 שבעה עשר יעדי האו"ם - U.N Sustainable Development Goals (SDGs)	22
23	7.2 התפתחות תעסוקה ירוקה אינדיבידואלית	23
23	7.2.1 ארצות הברית	23
24	7.2.2 האיחוד האירופי	24
25	7.2.3 אוסטרליה	25
26	7.2.4 צ'ילה	26
27	7.3 התפתחות תעסוקה ירוקה בראי משבר הקורונה	27
27	7.3.1 קנדה	27
28	7.3.2 דרום קוריאה	28
29	8. הדין הרצוי – המלצות	29
29	8.1 הקמת 'קרן הלוואות ירוקות' ותיקון חוק הגנת הסביבה על ידי הוספת סעיף בעניינה	29
29	8.2 הקמת וועדת מומחים ושילובה תחת מנהלת התקומה	29
30	8.3 קידום חקיקה ייעודית ממוקדת קידום תעסוקה ירוקה	30
31	8.4 פירוט יעדים לגיבוש תקציב מדינה מותאם	31
31	8.5 בחינת סבסוד על בסיס התאמה אזורית	31
31	8.6 פיתוח ההון האנושי	31
32	8.7 תמריצים חיוביים ושליילים	32
33	8.8 הסברה	33

4. רקע

4.1 מהי תעסוקה ירוקה

אחד האתגרים הגדולים בעיסוק בנושא "תעסוקה ירוקה" הוא הקושי להגדיר תעסוקה ירוקה מהי. חוקרת בתחום איכות הסביבה, פרופ' אופירה אילון טענה כי בישראל "אין הגדרה מוסכמת למושג".⁴ מסקנה זו נובעת מהיעדר חקיקה ופסיקה בנושא וכן עקב חוסר-השיח על נושא זה ביחס למקומות אחרים בעולם.⁵

חרף היעדר הגדרה ברורה, קיימות גישות שונות להגדרת המושג "תעסוקה ירוקה". גישה מסוימת מתייחסת למשרות הירוקות ומגדירה אותן כמשרות "שיש להן השפעה ישירה וחיובית על כדור הארץ".⁶ בארצות-הברית מקובל לומר כי משרות ירוקות הן "משרות בעסקים שמייצרים מוצרים או מספקים שירותים אשר תורמים לסביבה או משמרים משאבים טבעיים; או משרות בהן חובות העובד כוללות הפיכת תהליך הייצור במקום העבודה ליותר "ידידותיים לסביבה".⁷ גישה נוספת מגדירה עבודה ירוקה ככזו העוסקת ישירות במידע, טכנולוגיות או חומרים המשמרים או משחזרים איכות סביבתית.⁸ גישה דומה רואה במשרה ירוקה ככזו אשר מציבה בראש סדרי העדיפויות מאפיינים שונים אשר תורמים למעבר חברתי-אקולוגי, במיקוד ובפעילות.⁹ בנוסף, לעיתים משרות שנחשבו לתורמות לאיכות הסביבה, כיום כבר אינן נתפסות ככאלה, דוגמת הטמנת פסולת.¹⁰ נראה אפוא, כי ישנן הגדרות מגוונות למונח אשר לא בהכרח סותרות אחת את השנייה. אדרבה, ניתן לשלבן יחד ולקבל הגדרה רחבה ומקיפה של "תעסוקה ירוקה".¹¹

ישנה חשיבות רבה בהגדרה של "תעסוקה ירוקה". ראשית, הגדרה מוסכמת למונח תכריע בנוגע ליעדים ולאמצעים בהם יש לקוּט לקידום התעסוקה הירוקה, ובכך הרי שיש לה חשיבות משמעותית ביחס למדיניות שתיבחר בפועל. לא זו בלבד, אלא שבחירת הגדרה מוסכמת תאפשר לוודא כי חברות שמשווקות עצמן כחברות ירוקות לצורך שיפור תדמיתן, אכן עומדות בהגדרה הרלוונטית.¹²

המגמה לקידום תעסוקה ירוקה החלה להתפתח רק בשנים האחרונות, ועם הזמן כלכלנים רבים החלו בקריאה להחיל הסדרים כלכליים נוקשים בתחום. מטרתם היא לאגד את השיקולים הכלכליים לשיקולים הסביבתיים, וליצור רגולציה שתסייע בכך. לטענתם, רק כאשר יוגדר היטב המונח תעסוקה ירוקה, יוכל להיווצר סנכרון בין המערכת הכלכלית לסביבתית, וזאת מבלי לפגוע בשתי מערכות חשובות אלו.¹³

נקודת השיא הייתה ביוזמת "כלכלה ירוקה" של האו"ם ויוזמת ה-OECD בכלכלה ירוקה.¹⁴ בעבר כלכלנים רבים האמינו כי קיימת התנגשות בין הרצון לשמר ולפתח את כלכלת המדינה, לבין קידום האינטרס הלאומי

⁴ רובי נתנון ורועי לוי **תעסוקה ירוקה: מגמות עולמיות והמקרה הישראלי ממצאים מכנס "צמיחה ירוקה ותעסוקה ירוקה"** 7 (מרכז מאקרו לכלכלה מדינית 2012).

⁵ רובי נתנון והדר ויסמן **כלכלה ירוקה הזדמנויות חדשות בשוק העבודה?** 8-9 (מרכז מאקרו לכלכלה מדינית 2013).

⁶ Anna Turns, THE GUARDIAN LABS (October 20, 2020), <https://www.theguardian.com/guardian-green-jobs/2020/oct/19/what-are-green-jobs-and-why-are-they-important>.

⁷ רובי נתנון ורועי לוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 7.

⁸ Flash Eurobarometer 456: SMEs, Resource Efficiency and Green Markets—Data Europa EU (2018) https://data.europa.eu/data/datasets/s2151_456_eng?locale=en

⁹ Colijn, B. Green Jobs in Europe and the Increasing Demand for Technical Skills. Neujobs Working Paper (2014) <https://www.transition-europe.eu/fr/publication/green-jobs-europe-and-increasing-demand-technical-skills>

¹⁰ מיטל פלג מזרחי **תעסוקה ירוקה ומעבר צודק** 77 (2023).

¹¹ כמו כן ראו מחקר של ה-OECD אשר ניתח את ההגדרה של משרות ירוקות ברוב מדינות העולם: OECD, Supplementary material for, Chapter 4: What Green Growth Means for Workers and Labour Market Policies: An Initial Assessment (2012) <https://www.oecd.org/els/emp/Chap%204%20Web%20Annex.pdf>

¹² רובי נתנון ורועי לוי, לעיל ה"ש 4.

¹³ שם, בעמ' 8.

¹⁴ רובי נתנון ורועי לוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 5.

בנושא איכות הסביבה ותעסוקה ירוקה.¹⁵ מחקר של ארגון ה-OECD מלמד כי ניתן לקדם את האינטרסים הללו מבלי ליצור התנגשות אשר תפגע בשיתוף הפעולה בין השניים.¹⁶

כאמור לעיל, בישראל אין הגדרה מדויקת למושג "תעסוקה ירוקה", עובדה המקשה על קידום בשני מישורים. הראשון, הוא התמקדות במטרות המיוחלות: הגנה על הסביבה, קידום קיימות, יצירת מקומות עבודה ירוקים ועוד. השני, הוא היכולת לבחינת משרות לגופן, ולבחון האם הן עומדות בקריטריונים של תעסוקה ירוקה, תורמות לשמירה על הסביבה ומקדמות פיתוח כלכלי בר-קיימא.¹⁷

4.2. סוגי "משרות ירוקות"

נציג להלן מספר דוגמאות למשרות ירוקות אשר מטרתן לקדם תעסוקה ירוקה, הן מבחינת מקצועות חברתיים והן מבחינת צמצום ההשפעה השלילית הישירה של משרות שאינן ירוקות על הסביבה להן תרומה משמעותית לחברה:

- משרות ירוקות קיימות וחיוניות שאינן פוגעות באיכות הסביבה: מלבד עבודות בתחום האנרגיה והסביבה, קיימות משרות ירוקות רבות שתורמות לחברה מבלי לפגוע בסביבה. עבודות אלו, כמו טיפול, בריאות, חינוך, רווחה ונהיגת תחבורה ציבורית,¹⁸ הן חיוניות לחברה ותורמות כל אחת בתורה לאיכות חיינו. עם זאת, עבודות אלו מתמודדות עם מחסור משמעותי בעובדים, הן בישראל והן במדינות רבות אחרות, בין היתר בשל תנאי השכר והתעסוקה הירודים המאפיינים אותן.¹⁹
- מערך מענקי סיוע ועידוד: מדיניות לפיה המדינה תציב יעדים ברי-השגה, סביבתיים ואנרגטיים, לחברות ממשלתיות ופרטיות להן השפעה על איכות הסביבה. לדוגמא, חברות לפינוי פסולת אשר יעלו באחוז מסוים את שיעור מחזור הפסולת (במקום להטמינה) יהיו זכאיות למענק כספי מהמדינה.²⁰
- משרות ירוקות בענף הבנייה: ראשית, כדי למגר פגיעה בסביבה מוצע לקיים אכיפה ופיקוח באמצעות קידום חקיקה שתחייב את החברות שעוסקות בכך או שהמדינה תאפשר רק לחברות שמתחייבות לשמר עצים בכל שלבי התכנון, הפיתוח והבנייה. שנית, פיתוח אקטיבי של בנייה ירוקה באמצעות השקעה והרחבה של גינות קהילתיות ירוקות, הגדלת כיסוי והצללה של המרחב הציבורי כגון מדרכות, פארקים ושטחים ציבוריים, חובת בנייה של אזורים ירוקים, הנחה של לוחות סולריים על מבני ציבור ועוד.²¹
- מעבר מפסולת יבשה למחזור: בספרות, הושם דגש על ייעול של פינוי פסולת הבנייה אשר מהווה רכיב עיקרי בפסולת המוצקה בישראל שהלכה למעשה רק 20% ממנה מגיע למחזור.²² נמצא, כי עלות ההוצאות של הליך מחזור פסולת בישראל זהה לעלותה המצטברת של הטמנת פסולת בנייה.²³ נראה, שהצעה זו לא תדרוש מהמדינה השקעת משאבים נוספים ובזבוז כספי ציבור. כמו כן, ניתן ללמוד כי ישנן תועלות נוספות בהעדפתם של המחזור על פני ההטמנה. כך לדוגמא מחקרים מוכיחים כי הארכת

¹⁵ שם, בעמ' 4-5.

¹⁶ שם, בעמ' 5.

¹⁷ רובי נתנזון ורועי לוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 7.

¹⁸ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 29.

¹⁹ שם.

²⁰ נתן זוסמן, אורי שרון והילה שואף-קולביץ **תוכנית חילוץ ירוקה 2020** 23 (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2020).

²¹ שם, בעמ' 60.

²² שם, בעמ' 55.

²³ רועי לוי, **מפסולת יבשה לתעסוקה ירוקה: ניתוח ההשפעות הכלכליות של מחזור על שוק העבודה** 26 (דצמבר 2010).

חיי המוצר הממוחזר ארוך לעומת מוצר חדש שמתווסף למשק.²⁴ כך לדוגמה מחקרים מוכיחים כי הארכת חיי המוצר הממוחזר ארוך ממוצר חדש שמתווסף למשק.²⁵ זאת ועוד, באמצעות המעבר מהטמנת פסולת יבשה למחזור, ניתן יהיה להוסיף אלפי משרות חדשות למשק הישראלי ולהגדיל מקומות עבודה קיימים עבור העוסקים במלאכת המחזור,²⁶ מה שיוביל הן להפחתת הזיהום הסביבתי והן לצמצום הפגיעה במשרות כתוצאה מהמעבר לתעסוקה ירוקה.

לא רק שקידום תעסוקה ירוקה עשוי לייצר מקומות עבודה חדשים – אלא שהדבר אף עשוי להיות כלכלי ורווחי יותר. הנה כי כן, עולה כי בשיקום העוטף ניתן לייצר רגולציה אשר תחייב את מנהלת תקומה לשים דגש על התעסוקה ירוקה: כך למשל, חברות פינוי הפסולת יחויבו למחזור את הפסולת ולא להטמינה, מפעלים יונחו להפחית את הזיהום וחקלאיים יתבקשו לעבוד באופן שעולה בקנה אחד עם המטרות הסביבתיות.

4.3. מדיניות צמיחה כלכלית ירוקה

כלכלה מעגלית היא גישה כלכלית שמטרתה למנוע בזבוז, ולהשתמש באנרגיה ובחומרי הגלם באופן היעיל ביותר.²⁷ אור קרסין סוקרת במאמרה את תהליך קידום תוכנית הצמיחה הכלכלית בישראל, בהתאם להחלטת הממשלה בדבר "תוכנית לאומית לצמיחה ירוקה", כפי שהתקבלה באוקטובר 2011. לפי החלטה זו, צמיחה ירוקה הוגדרה כ-"צמיחה ופיתוח כלכלי וחברתי ללא פגיעה בסביבה ותוך שימוש יעיל, חסכני ובר קיימא במשאבי הטבע".²⁸ אומנם לא הותקנו תקנות מכוח החלטה זו, כמו שלא ניתנו הוראות מעשיות ליישום הצעדים עליהם המליצה, אך ניתן לראות בה כהמלצות ליוזמה נרחבת בתחום ולצעדים מסוימים שהמדינה תצטרך לבצע. בין ההמלצות בהחלטה, נקבע כי יש לפעול מתוך הכרה כי ניתן לעשות שימוש בתחום הסביבה כדי לפתח את המשק הישראלי ולפתח תעשיות נקיות ומנועי צמיחה חדשים.²⁹ מהאמור לעיל עולה אפוא כי מטרת החלטת הממשלה האמורה הייתה, בין היתר, לקדם תעסוקה ירוקה.

מחקרים רבים שנערכו ברחבי העולם בשנים האחרונות מצביעים על היתרונות הגלומים בקידום תעסוקה ירוקה, מבחינה כלכלית וחברתית. ראשית, תעסוקה ירוקה עשויה להוביל להגדלת כמות המשרות בשוק העבודה. שנית, תעסוקה ירוקה צפויה להגדיל את הרווחה המצרפית ולשפר את הכלכלה המקומית, וזאת למרות שלכאורה אנו נאבד משרות מזהמות רבות.³⁰ שלישית, יישום המדיניות הנבחרת לקידום תעסוקה ירוקה יוביל ליצירת מקצועות חדשים ולרמת השכלה גבוהה יותר.³¹

לצד יתרונות התעסוקה הירוקה, יש לציין גם את האתגרים הכרוכים בהטמעתה. ישנן משרות קיימות בענפים מזהמים במשק אשר ככל הנראה יפגעו כתוצאה ממעבר לכלכלה ירוקה, ועובדים רבים עלולים לאבד את מקום עבודתם שהרי ענפים אלה יהפכו לא רלוונטיים.³² נראה, בבחינת האיזון שבין התועלת הסביבתית

²⁴ שם, בעמ' 10.

²⁵ שם, בעמ' 28.

²⁶ תוכנית חילוץ ירוקה, לעיל ה"ש 20, בעמ' 53.

²⁷ אור קרסין "איך שגלגל מסתובב לו: על הכלכלה המעגלית והרגולציה של מודל כלכלי-סביבתי חדש" מחקרי רגולציה ד 25, בעמ' 63-45 (2021).

²⁸ שם; החלטה 3678 של הממשלה ה-32 "תוכנית לאומית לצמיחה ירוקה" (23.10.2011).

²⁹ שם, בס' 1 להחלטת הממשלה.

³⁰ רובי נתנזון ורוני לוי, לעיל ה"ש 4, בעמ' 8.

³¹ שם, בעמ' 18. כך למשל מביא המחבר כי מעבר שכזה ייצר משרות בענפי טכנולוגיות המידע והקלינטק, פיתוח רשת חשמל חכמה, דלקים מאובנים ועוד.

³² ראו: מיטל פלג מזרחי, דב חנין ושיר גולדובסקי **עולם העבודה בראי משבר האקלים – מעבר צודק ותעסוקה ירוקה** (2024).

שתפיק מדיניות זו לבין הנזק הכלכלי-חברתי שעלול להיגרם לעובדים בעלי הכנסה נמוכה שייאבדו מקומות עבודתם כאמור, נראה כי יש ליתן חשיבות לתועלת הסביבתית. המעבר לכלכלה דלת-פחמן טומן בחובו פוטנציאל משמעותי לצמיחה כלכלית,³³ וליצירת מקומות עבודה חדשים בתחומים ירוקים, כמו אנרגיות מתחדשות, תחבורה ציבורית, ייעול אנרגיה, חקלאות ירוקה ועוד. משרות אלה הן "מכפיל כלכלי", בהיותן תורמות הן לצמצום פליטות גזי חממה והן ליצירת מקומות עבודה חדשים.³⁴ כמו כן, ניתן לראות בהוצאות הכספיות לטובת השינויים הסביבתיים כהשקעה גרידא מאחר שבטווח הארוך ההשקעה צפויה להשתלם, במובן זה שהכספים שהושקעו יוחזרו למדינה כחלק מהשלכות קידום המדיניות.³⁵ מכאן עולה אפוא, כי ניתן לקדם תוכניות צמיחה ירוקה באופן שיקדם את האינטרסים החברתיים והכלכליים של המדינה.

4.4. שינויים עקב משברים

מגפת הקורונה הדגישה את הקשר ההדוק בין תעסוקה, בריאות וסביבה. בזמן שהכלכלה העולמית הייתה מושבתת עקב המגפה, זיהום האוויר צנח משמעותית, דבר המציג תמונה ברורה של ההשפעה האנושית על הסביבה.³⁶ ממשלות רבות בעולם ראו במגפה ובמשבר שחל בעקבותיה הזדמנות לקידום שינוי סביבתי. חוקרים רבים, ביניהם בישראל, קראו לנצל את המומנטום לטובת שינוי משמעותי בקידום תעסוקה ירוקה. כך למשל בישראל, לקראת העברת תקציב המדינה לשנת 2021, פרסמו פרופ' נתן זוסמן, ד"ר אורי שרון וגבי הילה שואף-קולביץ מחקר ובו הציעו הצעות פרקטיות לשילוב שיקולים סביבתיים במתווה לייעול הכלכלה.³⁷ בנוסף, הכותבים הדגישו את הכדאיות הכלכלית של השקעה ביוזמות ירוקות, ויוזמות המקדמות תעסוקה ירוקה בפרט.³⁸

גם המשבר הכלכלי הגלובלי בשנת 2008 שימש זרז לצמיחה ירוקה עבור מדינות רבות שבחרו לנצל את המשבר כדי לקדם עקרונות מבוססי צמיחה ירוקה.³⁹ במאמרו, רועי לוי סוקר את השפעתו של המשבר הכלכלי העולמי והשלכותיו על התעשייה הירוקה. מחד גיסא, המשבר הכלכלי גרם לנזק זמני, כיוון שההתמקדות הייתה בהיבטים כלכליים דחופים, חלף קידום יוזמות סביבתיות שונות. מאידך גיסא, המשבר היווה הזדמנות מפתיעה לקידום התעשייה הירוקה. כלכלנים וחוקרים רבים נאלצו "לחשב מסלול מחדש" ולחפש פתרונות חדשניים לבעיות הסביבתיות הגוברות.⁴⁰

ג'ו טינדל, הדגישה את חשיבות המעבר לתעסוקה ירוקה וטענה כי חלון ההזדמנויות לפעולה מצטמצם, מאחר שאנו נמצאים בנקודת זמן קריטית, ואם לא ינקטו בפעולות מתאימות עלול להיות מאוחר מידי.⁴¹

המלחמה שפרצה באוקטובר 2023, מדגישה את ההזנחה של תחומים התעסוקה הירוקה לרבות המקצועות הטיפוליים ואת הסכנות הכלכליות והחברתיות שנגרמו מכך. בין אם זה במחסור בעובדים בתחום החקלאות אשר נוצר בשל עזיבת עובדים זרים, בין אם זה מניעת כניסת עובדים מהשטחים ובין אם זה בהיעדר כוח

³³ כנס אלי הורביץ לכלכלה וחברה שתי כלכלות – חברה אחת 12 (2019).

³⁴ מיטל פלג מזרחי, דב חנין ושיר גולדובסקי, לעיל ה"ש 32.

³⁵ Colijn, B., Green Jobs in Europe, לעיל ה"ש 9.

³⁶ דפנה אבירם-ניצן ומאיה גוברין השפעות משבר האקלים על שוק העבודה, וכיצד ניתן להיערך לשינויים? (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2021).

³⁷ תוכנית חילוץ ירוקה, לעיל ה"ש 20.

³⁸ שם.

³⁹ Colijn, B., Green Jobs in Europe, לעיל ה"ש 9.

⁴⁰ תוכנית חילוץ ירוקה, לעיל ה"ש 20.

⁴¹ סיכום מושב תעסוקה ירוקה – כנס אלי הורביץ (המכון הישראלי לדמוקרטיה 2023) <https://did.li/kOMCN>.

אדם המספק טיפול בתחום הנפש אשר נדרש בימים אלו יותר מתמיד.⁴² אם כן, נראה כי המשבר שפקד את ישראל, מהווה הזדמנות גדולה לקידום מדיניות של תעסוקה ירוקה, ויכול וצריך להיות נקודת השינוי בחיזוק תחומי התעסוקה הירוקה והמעבר הצודק בישראל.⁴³

4.5. קשיים אפשריים העלולים לעלות ביישום המדיניות לקידום תעסוקה ירוקה

אתגר ראשון ביישום מדיניות לקידום תעסוקה ירוקה עיקרו בכך שבניגוד לארצות הברית ומדינות רבות אחרות, בישראל אין חובה על רשויות מנהליות לשקול שיקולים סביבתיים בעת קבלת החלטות מנהליות, החובה היא לשקול שיקולים כלכליים וחברתיים בלבד.⁴⁴ על כן, יש צורך בחקיקה שתאפשר למנהלת תקומה לפעול ולהקצות את המשאבים הנדרשים וליישם מדיניות לקידום התעסוקה הירוקה בעוטף עזה. ללא דרישה מצד רשויות המדינה לשקול שיקולים אלו, לא נוכל לחייב את מנהלת תקומה, לשקול את השיקולים הנדרשים בבואם לשקם את העוטף.

בספרות, הוצע להחיל את עקרונות המשפט המנהלי בישראל, לפיהם מוטלת על הרשויות המנהליות חובה לפעול לקידומן של מטרות מדינתיות חברתיות וכלכליות. בענייננו, תוטל חובה על הרשויות המנהליות לשקול גם שיקולים סביבתיים במסגרת "סל השיקולים" שלהן וכך, עשויות הרשויות השונות לקדם את איכות הסביבה בישראל.⁴⁵ ובכל זאת, דומה כי הוראה מפורשת מצד הרשויות, תאלץ את מנהלת תקומה אף יותר מהוראה כללית אשר לא מיושמת בפועל.

אתגר שני במעבר לתעסוקה ירוקה עלול להתעורר בשל הפגיעה הצפויה בשכבות מוחלשות עקב עובדים בתעשיות מזהמות שעלולים לאבד את מקום עבודתם. דוגמה טובה לכך היא המעבר מתעשיות הדלקים הפוסיליים לכלכלה דלת פחמן.⁴⁶ על פי נתוני משרד האנרגיה, נכון לשנת 2020 בישראל נעשה שימוש רב בדלקים פוסיליים (כ-56%).⁴⁷ במקרה זה, מרבית האוכלוסייה שתשלם את המחיר צפויה להיות מבין האוכלוסיות החלשות החברה – שלרוב לא ירוויחו ממעבר לתעסוקה ירוקה – משום שעובדים המועסקים בתעשיות המזהמות נוטים להשתייך לשכבות אלו כאמור.⁴⁸

בעניין זה ייאמר, כי מחקרים רבים עוסקים בנושא המכונה **מעבר צודק**, שמטרתו לוודא שמעבר לתעסוקה ירוקה ייקח בחשבון את צרכיהם של העובדים אשר עלולים להיפגע מכך. לשם כך, מוצעים מספר פתרונות תעסוקתיים לשכבות אלה.⁴⁹ בין היתר, כי תובטח ההגנה על העובדים, באמצעות מימון ייעודי מובטח לעובדים אלה והקמת גוף שיבטיח שלעובדים אלו יהיו מקומות עבודה חדשים.⁵⁰ לחילופין, מוצעת הסטת עובדים ממקומות עבודה מזהמים למקומות עבודה לא מזהמים.⁵¹ נראה, כי המסקנה אליה הגיעו מרבית

⁴² מיטל פלג מזרחי, דב חנין ושיר גולדובסקי, לעיל ה"ש 32.

⁴³ שם.

⁴⁴ מרשה גלפי "שיפור ההגנה על איכות הסביבה: פרק ביישום עקרונות המשפט המנהלי" מאזני משפט ג 9, 51-52 (2005).

⁴⁵ שם.

⁴⁶ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 97.

⁴⁷ משרד האנרגיה **סקירת משק האנרגיה בישראל 2020** 4 (2021)

⁴⁸ דפנה אבירם-ניצן ומאיה גוברין, לעיל ה"ש 36.

⁴⁹ שם: "מבין הפתרונות שמציעה תכנית ה-NBS הפעילויות שמייצרות את המספר המרבי של משרות הן ייעור-מחדש, שיקום מערכות אקולוגיות ומקורות מים, ניהול מינים פולשים ויצירת ביטחון תזונתי באמצעות גישות של חקלאות אקולוגית (אגרואקולוגיה)".

⁵⁰ אביבה שמש וד"ר דיוויד דוניץ **עמדת החברה הישראלית ברוח העקרונות המעבר הצודק** (Just Transition) 20 (מרכז השל לקיימות 2020); המשרד להגנת הסביבה בשיתוף משרד הכלכלה **צמיחה ירוקה: מחברים בין כלכלה לסביבה** (2014).

⁵¹ שם. כך למשל בתעשיית הרכב הצפי שעובדים יעברו לעבוד בחברות לייצור כלי רכב חשמליים.

המחקרים היא שמעבר לתעסוקה ירוקה יוביל ליצירת משרות חדשות רבות, וישפר משמעותית את מצב הכלכלה במדינה.⁵²

נראה אפוא שבמסגרת המדיניות המוצעת לקידום תעסוקה ירוקה יש להתחשב גם בהמלצות ביצוע המעבר הצודק, בין היתר, על ידי הכשרת העובדים למעבר לתעסוקה ירוקה, סיוע ממוקד לעובדים שנפגעו, הקמת גופים רשמיים שיקומו כדי לסייע ולייעץ לזקוקים לכך, להעניק עדיפות בעזרה במציאת עבודה לאוכלוסיות מוחלשות והבטחת שירותי רווחה איכותיים. כמו כן יש לקדם ייצור וצריכה של מוצרים מקומיים ירוקים, לקבוע יעדים ברורים ומדידים למעבר למשרות ירוקות, לנטר את התקדמות המעבר וליישמו באופן הדרגתי.⁵³

אתגר שלישי העלול להתעורר נוגע לקושי למצוא עובדים שיסכימו לעזוב את מקום עבודתם ולעבור לעבודה ירוקה. בעניין זה דנה מיטל פלג מזרחי, אשר הציעה ליצור תמריצים לעובדים לעבוד בעבודות המוגדרות כירוקות.⁵⁴ כך למשל, הציעה פלג מזרחי להכיר "בעבודה מועדפת" רק במשרות הנחשבות כירוקות, לסבסד מוסדות אקדמיים אשר יקדמו את המשרות הירוקות, לשפר את תנאי העסקתם של עובדים העובדים במקומות עבודה הנחשבים כירוקים, לסייע לעסקים הירוקים הנמצאים בקשיים ואולי אף לקצר את שעות העבודה של עובדים אלו. נראה כי תמריצים אלה יכולים לסייע להגדיל את היצע העובדים ולכן יש לשקול לקדם הצעות אלו כחלק מפעילותה של מנהלת תקומה.

יתרה מכך, פלג מזרחי הציעה לצאת בקמפיין הסברתי נרחב להגברת המודעות ולהבניית תמיכה ציבורית רחבה ככל האפשר תוך שיתוף הציבור, על מנת שהמחוקק יוכל להעביר החלטות ולקדם את הנושא הנ"ל.⁵⁵

5. חקיקה - סקירת הדין המצוי

כיום, לא קיימים חוקים אשר מקדמים ומתייחסים באופן ישיר וייעודי לתעסוקה ירוקה. בפרק זה נסקור חוקים סביבתיים, הצעות חוק והחלטות ממשלה שמטרתם הגנה על הסביבה והתמודדות עם משבר האקלים ונטען כי קידום התעסוקה הירוקה נעשה בחלקו באופן עקיף דרך דברי חקיקה אלה. לאחר מכן, נבחן את המצב הנורמטיבי ביחס לחקיקה המתמקדת בנושא ולסיום נסקור סמכויות הגופים הרלוונטיים, המשרד להגנת הסביבה ומנהלת תקומה.

5.1. המצב החקיקתי הקיים ביחס להגנה על הסביבה

המצב החקיקתי כיום

- **חוק הגנת הסביבה-56** חוק זה נועד להגן, לשמר ולשפר את איכות הסביבה וכן למנוע פגיעה בה או בבריאות הציבור. החוק מעניק סמכויות פיקוח ואכיפה נרחבות למשרד להגנת הסביבה, לרבות עריכת ביקורות ונקיטה בפעולות אכיפה כנגד מפעלים ועסקים המזהמים את הסביבה.

⁵² מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10,

⁵³ רובי נתנזון והדר ויסמן, לעיל ה"ש 5.

⁵⁴ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 121.

⁵⁵ תוכנית חילוץ ירוקה, לעיל ה"ש 20.

⁵⁶ ס' 1, 5-7 לחוק הגנת הסביבה (סמויות פיקוח ואכיפה), התשע"א-2011.

- **חוק אוויר נקי-57** חוק זה נועד לצמצם ולמנוע זיהום אוויר וכן להוביל לשיפור איכותו. יישום החוק יעשה באמצעות קביעת חובות ואיסורים במטרה להגן על החיים, הבריאות, איכות החיים והסביבה, לרבות משאבי הטבע והמגוון הביולוגי. לחוק זה יכולה להיות השפעה עקיפה על קידום תעסוקה ירוקה שכן עסקים רבים פולטים גזים לאוויר וכך גורמים לזיהום ועל כן אחריות זו מוטלת גם עליהם בניסיון לשמר את הסביבה וכך ביכולתם להפוך לירוקים יותר.
- **חוק החומרים המסוכנים-58** חוק זה אוסר על שימוש בחומרים מסוכנים ללא אישור הממונה, ומגביל את הפעילות של עסקים שאינם מורשים לעשות שימוש בחומרים אלה. כתוצאה מכך, עסקים נדרשים לאמץ טכנולוגיות ולהשתמש בחומרים "ירוקים" יותר.
- **חוק איסוף ופינוי פסולת למחזור-59** החוק קובע הסדרים לאיסוף ופינוי פסולת שנועדה למחזור, ובהיותו חל גם על בתי עסק, מעודד עסקים לאמץ גישות של ייצור ירוק יותר.
- **הצעת חוק האקלים-60** הצעת חוק ממשלתית אשר אושרה ביום 8.5.22 בוועדת חוקה, חוק ומשפט בכנסת ועברה בקריאה ראשונה.⁶¹ הצעת החוק נועדה לקבוע יעדים לאומיים להפחתת פליטות גזי חממה וכן ליצור תוכנית לאומית לקידום מטרה זו הכוללת את כלל משרדי הממשלה,⁶² ובכך להוביל לצמצום ומניעה של נזקי משבר האקלים בישראל ולהגן על חיי אדם, על בריאותם ועל רווחתם.⁶³ הצעת החוק צפויה לעגן יעד לאומי להפחתת פליטות גזי חממה עד לשנת 2030 בכמות שנתית שתעמוד על 70% בלבד מהכמות שנמדדה בשנת 2015, ומחויבות לאפס פליטות עד שנת 2050.⁶⁴ נראה כי הצעת החוק זו רלוונטית לקידום תעסוקה ירוקה יכול להוביל לקידום הנושא הנדון. כמו כן, הגעה ליעד שנקבע מצריך שיתוף פעולה מצד עסקים ומפעלים רבים ודורש מעבר להתנהלות ירוקה והפחתת הפליטות אשר מגיעה מהם.
- **החלטת ממשלה 1282-65** במסגרת החלטה זו גובשה תוכנית לאומית שמטרתה למנוע ולצמצם זיהום אוויר ופליטות גזי חממה.⁶⁶ בהתאם להחלטה, נקבע כי יש לקדם טכנולוגיה בנושא וכן נקבעו יעדים כמותיים להפחתת הפליטות של גזי חממה ומזהמי אוויר ממגוון תחומים, כדוגמת תחבורה, חקלאות וייצור חשמל. זאת ועוד, ההחלטה כוללת מספר צעדים וביניהם, מעבר לתחבורה נקייה, תקנות להפחתת פליטות ממחצבות, צעדים להפחתת זיהום אוויר מכלי ציוד מכני הנדסי ועוד. כל אלו ביכולתם להשפיע על מקומות התעסוקה שכן על מנת לפתח טכנולוגיה ובכדי ליישם את הצעדים שפורטו נדרשים אנשי מקצוע אשר מתמחים בתחום בכלל ובאנרגיה מחודשת בפרט שיתוו תוכניות ותשתיות במטרה לעמוד ביעדים. כמו כן, נדרשים שינויים ויישומים גם בבתי עסק העוסקים בתחום כגון מחצבות או חברות אשר מעניקות לעובדים רכבי חברה.

⁵⁷ חוק אוויר נקי, התשס"ח-2008.

⁵⁸ חוק החומרים המסוכנים, התשנ"ג-1993.

⁵⁹ חוק איסוף ופינוי פסולת למיחזור, התשנ"ג-1993.

⁶⁰ הצעת חוק האקלים, התשפ"ג-2022.

⁶¹ "היסטוריה! חוק האקלים עבר היום בקריאה ראשונה בכנסת" **המשרד להגנת הסביבה** (28.06.2022).

<https://www.gov.il/he/departments/news/climate-law>

⁶² שם, בסי' 4.

⁶³ שם, בסי' 1.

⁶⁴ שם, בסי' 3.

⁶⁵ החלטה 1282 של הממשלה ה-36 "תוכנית לאומית למניעה ולצמצום של זיהום האוויר ופליטות גזי החממה בישראל - תוכנית

יישום" (14.03.2022).

⁶⁶ שם, בסי' 1.

- **החלטת ממשלה 4631-67** החלטה זו מטרתה ליישם את תוכנית 17 יעדי הפיתוח הבר-קיימא של האו"ם, ראו פירוט על תוכנית זו בפרק 6.1. ההחלטה מטילה אחריות על השר להגנת הסביבה וכן על שר החוץ להציע מדדי פיתוח בר-קיימא לכיווני פעולה אסטרטגיים ולסייע בהטמעתם. מהאמור לעיל עולה כי קיימת חקיקה ענפה בדין המצוי בישראל בנוגע למשבר האקלים ולאיכות הסביבה. אך כפי שצינו לעיל, טרם נחקקו חוקים המתמקדים בקידום תעסוקה ירוקה דה-פקטו. עם זאת, החוקים, התקנות וההחלטות הממשלתיות שפורטו לעיל יוצרים מסגרת משפטית תומכת לקידום תעסוקה ירוקה בישראל. הם מחייבים עסקים לפעול באופן ירוק יותר, מעודדים הפחתת שימוש בחומרים מזהמים והקפדה על מחזור פסולת. בנוסף, המסגרת הנורמטיבית הקיימת יכולה להוביל ליצירת מקומות של תעסוקה ירוקה כתוצאה מגידול בביקוש לעובדים ולחברות העוסקים בכך.⁶⁸ זאת ועוד, כל החוקים הללו אינם יכולים להתממש בצורה מיטבית ללא יישום גם במקומות תעסוקה שלוקחים חלק גדול בהגדלת זיהום האוויר.

5.2. המצב החקיקתי הקיים ביחס לקידום תעסוקה ירוקה

נעשו ניסיונות רבים להציע חוקים שמטרתם קידום תעסוקה ירוקה ומעבר צודק. להלן הצעות החוקים והחלטות הממשלה אשר ניסו לקדם את הנושא:

- **הצעת חוק רשות מעבר צודק-69** מטרת החוק היא הקמת רשות שתעסוק במימוש של מעבר צודק לכלכלה דלת פחמן, תוך שימת דגש על צמצום הפגיעה בעובדי "התעשיות הכתומות" (תעשיות מזהמות). במסגרת החוק, הרשות תיעץ לממשלה ותציג הצעות חוק לקידום המעבר הצודק. כמו כן, תוקם ועדת מעבר צודק שתכלול נציגים מארגוני סביבה ועובדים כדי שאלו יוכלו ליעץ ולהביע את דעתם בתהליכים.⁷⁰ כחלק ממימוש הרעיון של המעבר הצודק נדרשים פעולות ושינויים גם במקומות תעסוקה כדי לבצע מעבר באופן מלא לכלכלה דלת פחמן בכל תחום.
- **הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע להסבת מקצוע-71** לפי הצעה זו, יינתנו נקודות זיכוי במס לעובדים אשר יסבו מקצועם מתעשייה כתומה לירוקה. הצעת חוק זו משפיעה בצורה ישירה על קידום תעסוקה ירוקה שכן היא יכולה להוביל למעבר מסיבי של עובדים למקומות תעסוקה ירוקה ובעקבות עליית הביקוש אף יכולה להוביל לפתיחת מקומות עבודה נוספים מסוג זה.
- **הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע לפטור ממס-72** ההצעה קובעת כי הכנסת בעל עסק החייבת במס לפי פקודת מס הכנסה תהיה פטורה מכך במידה שהעסק יחשב כתעסוקה ירוקה. הצעת חוק זו יכולה להוביל לפתיחת מקומות חדשים העוסקים בתעסוקה ירוקה⁷³ ואף להסב עסקים הנחשבים "כתומים" לעסקים "ירוקים" במטרה לקבל את הפטור.
- **הצעות חוק לתיקון פקודת מס הכנסה הנוגעות לקיזוז הפסדים, פטור ממיסוי וניכוי הוצאות למעסיקים שקלטו עובדי תעשיות כתומות-74** הצעות חוק אלו מתמרות מעסיקים להעסיק עובדים

⁶⁷ החלטה 4631 של הממשלה ה-34 "שילוב יעדי הפיתוח של האו"ם לשיפור המשילות ותהליכי תכנון אסטרטגי בממשלה" (14.07.2019).

⁶⁸ רובי נתנון והדר ויסמן, לעיל ה"ש 5, בעמ' 46-47.

⁶⁹ הצעת חוק רשות מעבר צודק, התשפ"ב-2022.

⁷⁰ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 83.

⁷¹ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (תיקון – הסבת מקצוע מתעשיות כתומות), התשפ"ב-2022.

⁷² הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (פטור ממס לתעסוקה ירוקה), התשפ"ב-2022.

⁷³ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, לעיל ה"ש 10, בעמ' 83-84.

⁷⁴ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (קיזוז הפסדים בשנת מס נוכחית למעסיקים שקלטו עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022; הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (פטור ממיסוי עקב העסקת עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022; הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (ניכוי הוצאות בשנת מס נוכחית למעסיקים שקלטו עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022.

שעבדו בתעשיות כתומות באמצעות מנגנון של קיזוז הפסדים, פטור מחבות מס בשיעור דומה לשיעור עובדי התעשיות הכתומות וכן הכרה בהוצאות שלא היה יכול להכיר בהן לפני בהתאם לסעיף 32(11) לפקודה. הוצאות אלו מקוזזות מהכנסות העסק לצורך חישוב המס הנדרש ועל כן הכרה בהוצאות נוספות תוביל לכך שהמס הנדרש לתשלום מהעסק הרלוונטי יהיה נמוך יותר. בנוסף, הצעות חוק אלה מתמרצות מעסיקים לקלוט עובדים מהתעשיות הכתומות וכתוצאה מכך עשויות להפחית את כמות העסקים "הכתומים".

- **הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע לקיזוז הפסדים**⁷⁵ - הצעה זו, מתייחסת לתיקונו של סעיף 28 לפקודת מס הכנסה לפיו, השקעה של אדם בחברה מסוג תעסוקה ירוקה אשר נגמרה בהפסד, ניתן יהיה לקזז את ההפסד כנגד סך הכנסתו החייבת גם אם היא אינה נחשבת להפסד ממשלח יד או עסק. כך, הכנסתו החייבת במס של אותו אדם תהא קטנה יותר ובהתאם לכך הוא ישלם פחות מס.
- **הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע לפטור מהכנסת ריבית המשתלמת על איגרות חוב**⁷⁶ - בהצעה זו, הוצע לשנות את סעיף 92(א) לחוק המתמקד בהשקעות בחברות כדי שבמסגרתו יכללו גם מקומות תעסוקה ירוקה כדי לעודד משקיעים להשקיע במקומות תעסוקה אלו. כמו כן, הוצע לתקן את סעיף 9 לפקודת מס הכנסה כך שאיגרת חוב שהוצאה מטעם מקום תעסוקה ירוקה תהיה פטורה ממס.⁷⁷ יש בחוקים אלו הטבות והקלות למקומות תעסוקה ירוקים אשר יכולות להוביל לגידול בכמות העסקים מסוג זה וכתוצאה מכך לגידול הביקוש מצד העובדים להיות מועסקים תחת מקומות אלו.
- **הצעת חוק ביטוח לאומי בנוגע להארכת תקופת הזכאות לדמי אבטלה**⁷⁸ - הצעה שמטרתה להאריך את תקופת הזכאות לדמי אבטלה למובטלים אשר עבדו קודם לכן במקום שנחשב לתעשייה כתומה. הצעה זו יכולה לתמרץ את העובדים לעזוב מקום עבודה זה לאור תשלום האבטלה ואורך התקופה.
- **הצעת חוק ביטוח לאומי בנוגע לדמי אבטלה למבצעים הכשרה מקצועית ירוקה**⁷⁹ - מתן אפשרות למשתתפים בקורסי הכשרה מקצועית לתעסוקה ירוקה לקבל את הסכום הגבוה מבין התשלומים (תשלום על ההכשרה אל מול תשלום בגין האבטלה). כמו כן ההצעה כוללת ביטול של ההפחתה מדמי האבטלה. הצעה זו בבסיסה תמרוץ אזרחים לבצע הכשרה מקצועית ירוקה במטרה לקבל את ההטבות שבחוק.
- **הצעת חוק הפנסיה הנוגעת למועד תחילת הביטוח הפנסיוני לעובדי התעשיות הכתומות**⁸⁰ - הצעה שמטרתה לתקן הפליה ולהשוות את תנאי העובדים בתעסוקה ירוקה אל מול המעסיק. בכך ניתנת לעובד אפשרות למקסם את תקופת החיסכון לפנסיה במקביל לקידום המעבר להעסקה במקומות תעסוקה ירוקה.⁸¹
- **הצעת חוק לעידוד מפעלים ירוקים**⁸² - בהתאם להצעה זו מפעלי מחזור אשר משתמשים בטכנולוגיות ידידותיות לסביבה ועומדים בנורמות שנקבעו על ידי הועדה מטעם המשרד להגנת הסביבה יקבלו עדיפות משפטית. הצעת חוק זו ביכולתה לתמרץ מעסיקים לפעול בהתאם לנורמות הועדה ולהפוך ירוקים יותר ולחלופין יכול לתמרץ פתיחת מקומות נוספים מסוג זה.

⁷⁵ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (קיזוז הפסדים), התשפ"ב-2022.

⁷⁶ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (פטור מהכנסת ריבית המשתלמת על איגרות חוב), התשפ"ב-2022.

⁷⁷ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 84.

⁷⁸ הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון) – הארכת תקופת הזכאות לדמי אבטלה למובטל שהוא יוצא תעשייה כתומה ומצוי בהכשרה תעסוקתית), התשפ"ב-2022.

⁷⁹ הצעת חוק הביטוח הלאומי (תיקון) – דמי אבטלה למי שנמצא בהכשרה מקצועית ירוקה), התשפ"ב-2022.

⁸⁰ הצעת חוק הפנסיה (מועד תחילת הביטוח הפנסיוני לעובדי התעשיות הכתומות), התשפ"ב-2022.

⁸¹ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 85.

⁸² הצעת חוק לעידוד מפעלים ירוקים, התשפ"ב-2022.

- **הצעת חוק חובת המכרזים בנוגע להעדפת טובין בעלי תו תקן ירוק**⁸³ – העדפת תאגידים וטובין בעלי תו תקן ירוק במכרזים והתקשרויות מול משרדי הממשלה ויחידות סמך (רשות עצמאית הפועלת במסגרתו של משרד ממשלתי).
- **הצעת חוק הבטחת פיצויי פיטורים בתעשיות כתומות בשל "מעבר צודק" לתעשייה ירוקה**⁸⁴ – הצעה זו מטרתה לאפשר זכאות לפיצוי פיטורים לעובד אשר התפטר מתעשייה כתומה כדי לאפשר לו להשתלב מחדש בשוק העבודה.
- **הצעת חוק לעידוד לימודים גבוהים והכשרות מקצועיות בתחומי הביטחון האקלימי**⁸⁵ – הצעה זו מחייבת את המדינה לסייע ולתמוך בהכשרתם של עובדים, מומחים ובעלי מקצוע אשר עבודתם נחוצה להתמודדות מיטבית עם משבר האקלים. זאת יעשה באמצעות הקמת קרן למימון מסלולי לימוד והכשרות מקצועיות בתחום.⁸⁶ לאור הכשרות אלו יעלה הצורך במקומות תעסוקה ירוקה חדשים או בהרחבה של מקומות קיימים.
- **הצעת חוק פיתוח והתחדשות של יישובים באזור חבל תקומה**⁸⁷ – הצעת חוק זו מתמקדת בשיקום, חידוש ופיתוח של היישובים באזור חבל התקומה, יישובי עוטף עזה, שנפגעו כתוצאה ממתקפת הטרור. מטרתו אלו אמנם אינן נוגעות באופן ישיר לקידום תעסוקה ירוקה אך הן חשובות מאוד לאור כך שהן מבססות תשתית לשיקום ופיתוח שבה ניתן להיעזר. מטרתו אלו יבוצעו בין היתר על ידי נתינת מענקים והטבות לתושבי היישובים בתחום אזור חבל תקומה ועידוד בנייה, תעשייה וחקלאות ביישובים אלו. כחלק מההצעה, מוצע לקבוע בחוק הנוגע לארנונה והטבות מס מענקים לתושבי האזור וכן בדבר עידוד הבנייה מוצע לדוגמא הקמת יישוב קהילתי על קרקע שבבעלות המדינה במועצה אזורית שדות נגב.⁸⁸
- **תוכנית להגנת הסביבה מטעם המשרד להגנת הסביבה** – הממשלה אישרה מתווה לתכנון אשר יחדש ויפתח את חבל תקומה שבמסגרתו ניתן דגש לנושאי אקלים, סביבה ושמירה על הטבע.⁸⁹ כתוצאה מכך, המשרד להגנת הסביבה בראשות השרה עידית סילמן הגיש את התוכנית "דרום ירוק" שמטרתה לשקם את אזור חבל תקומה. התוכנית מבוססת על מספר עקרונות חשובים וביניהם: תכנון ובנייה בני קיימא, יצירת סביבה נקייה ממפגעים, שמירה על שטחים פתוחים ושיקומם, אי הטמנת פסולת ועוד.⁹⁰ נציין כי מדובר בהחלטה שאושרה בממשלה עוד קודם לטבח ה-7 באוקטובר ומימושה מקודם בעת הנוכחית.⁹¹ אף שתוכנית זו אינה מתמקדת בתעסוקה ירוקה, ועיקרה הוא בטיפול בפסולת והנגשת הטבע והסביבה לציבור ופינוי אסבסט, חשוב להזכיר לאור מיקודה ביישובי העוטף.

⁸³ הצעת חוק חובת המכרזים (תיקון – העדפת טובין בעלי תו תקן ירוק), התשפ"ב-2022.

⁸⁴ הצעת חוק הבטחת פיצויי פיטורים בתעשיות כתומות בשל מעבר צודק לתעשייה ירוקה, התשפ"ב-2022.

⁸⁵ הצעת חוק לעידוד לימודים גבוהים והכשרות מקצועיות בתחומי הביטחון האקלימי, התשפ"ב-2022.

⁸⁶ שם, בסי' 2-3.

⁸⁷ הצעת חוק פיתוח והתחדשות של יישובים באזור חבל תקומה (תיקוני חקיקה, פיצויים, הטבות, הנצחה והוראת שעה),

התשפ"ד-2023.

⁸⁸ שם, בסי' 19.

⁸⁹ "ממשלת ישראל אישרה מתווה לתכנון אסטרטגי רב-שנתי לחידוש ולפיתוח של חבל התקומה" **המשרד להגנת הסביבה**

<https://www.gov.il/he/departments/news/rebirth> (11.12.2023).

⁹⁰ "התוכנית הסביבתית לשיקום חבל התקומה (עוטף עזה)" **infospot** (27.12.2023)

"ניתוח המשרד להגנת הסביבה מציג תוכנית לעוטף עם פרויקטים שהיו צריכים להתרחש בין כה" **כלכליסט** (27.12.23)

https://www.calcalist.co.il/local_news/article/sy1lm2udt.

⁹¹ "מחזקים את יישובי העוטף: במסגרת החלטת הממשלה לחיזוק החוסן האזרחי ביישובי עוטף עזה, יתמוך המשרד להגנת

הסביבה בסכום של כ-70 מיליון שקל ביישובי עוטף עזה בנושאים סביבתיים" **המשרד להגנת הסביבה** (20.4.2023)

https://www.gov.il/he/departments/news/aid_to_localities_surrounding_gaza

● **החלטת ממשלה מס' 2790-92** החלטת ממשלה הנוגעת להפעלת תוכנית לאומית אשר מפתחת טכנולוגיה שמטרתה להקטין את השימוש העולמי בנפט בתחבורה וכן לחיזוק של תעשיות עתירות ידע בתחום. לתוכנית זו ישנה השפעה ישירה על שוק העבודה לאור כך שהכלים אשר מפורטים בה מובילים לעידוד ההשקעה בחברות המפתחות תחליפים אלו וכנגזרת מכך מובילים ליצירת משרות בתחום פיתוח מקורות אנרגיה חלופיים.⁹³

המשותף להצעות החוק, התוכניות והחלטות הממשלה שהוצגו לעיל הוא שמטרתן היא לקדם תעסוקה ירוקה באופן ישיר באמצעות מנגנונים רבים ומגוונים. ברוב הצעות אלו, המיקוד הוא תמרוץ מעסיקים ועובדים על ידי מתן הטבות והקלות במטרה לקדם תעסוקה ירוקה. יש בהן כדי להעלות את הביקוש לעבודה במקומות תעסוקה ירוקה ובהתאם להפחית את הביקוש לעבודה במקומות תעסוקה כתומים. כמו כן, חלק מהצעות אלו מתמקדות בתגמול עובדים אשר סיימו עבודתם בעסקים הנחשבים ככתומים וכן בתגמול מעסיקים שבחרים להעסיק עובדים אלו. עם זאת, חרף ריבוי ההצעות והניסיונות לקדם את הנושא באופן חקיקתי הן טרם התקבלו.

5.3. המצב החקיקתי הקיים ביחס להקמת מנהלת תקומה

כחלק ממטרת הממשלה לשקם ולפתח את חבל התקומה אשר כולל את יישובי עוטף עזה הנמצאים בטווח של עד 7 ק"מ ושנפגעו עקב מתקפת הטרור, ניתנו סמכויות למנהלת התקומה. מנהלת התקומה נוסדה מכוח **החלטת ממשלה מס' 980-94** לפיה הוחלט על הקמת מנהלת ייעודית שתקבל את כלל הסמכויות הנדרשות בכדי לנהל ולבצע פעולות שיקום וחיזוק בחבל זה. עוד מצוין בהחלטה כי ראש המנהלת יהיה כפוף לראש הממשלה וכי המנהלת תוקם לתקופה של חמש שנים.⁹⁵

חלק מסמכויות המנהלת המפורטות בהחלטה הן קביעת מדיניות ותפיסת הפעלה, קביעת סדרי עדיפויות, ניהול תקציב, קליטת כוח אדם ייעודי והתקשרות לטובת רכש.⁹⁶ כל אלו יעשו על מנת לנהל ולבצע פעולות לשיקום ולחיזוק חבל 'תקומה'. במטרה לאפשר למנהלת ליישם סמכויות אלו יש צורך בהנחיה של נציב שירות המדינה, החשב הכללי במשרד האוצר, הממונה על התקציבים במשרד האוצר, הממונה על השכר במשרד האוצר והיועצת המשפטית לממשלה לפעול בכדי להסדיר עבורה את כלל הכלים וביניהם: הקצאת תקציב למנהלת בתוכנית תקציב נפרדת וייעודית לפעילותה, הרשאות חתימה מתאימות, מנגנוני התקשרות מהירים, הקצאת תקנים וקביעת השכר של עובדי המנהלת ורכזי 'תקומה'.⁹⁷ בתקציבה תעשה שימוש המנהלת במטרה לגייס סך של עד 45 משרות בתיאום משרד האוצר כמשרות בלתי צמיתות לתקופה קצובה של עד 5 שנים.⁹⁸ בנוסף, ביכולתה של המנהלת להקצות תקציבים לרשויות המקומיות, לרבות לצורך העסקה של עד 55 משרות רכזי 'תקומה' במועצות המקומיות וביישובים הרלוונטיים.⁹⁹

⁹² החלטה 2790 של הממשלה ה-32 "הפעלת תכנית לאומית לפיתוח טכנולוגיות המקטינות את השימוש העולמי בנפט בתחבורה ולחיזוק תעשיות עתירות ידע בתחום" (30.01.2011).

⁹³ רובי נתנזון והדר ויסמן, לעיל ה"ש 5, בעמ' 47.

⁹⁴ החלטה 980, לעיל ה"ש 3.

⁹⁵ שם, בס' 1.

⁹⁶ שם, בס' 3.

⁹⁷ שם, בס' 6.

⁹⁸ שם, בס' 12.

⁹⁹ שם.

כמו כן, בהחלטה זו ניתנו למנהלת סמכויות נוספות במטרה לנהל את המאמץ הלאומי הן אפיון צרכים, תכנון ביצוע ותיאום בין משרדי הממשלה והגופים הייעודיים השונים. כמו כן, המנהלת תפעל מול גורמים מחוץ לממשלה וביניהם המוסדות הלאומיים.¹⁰⁰

מטרת מנהלת תקומה הן שיקום וחיזוק מרקם חייהם של הרשויות, היישובים והקהילות שנפגעו וכן שיקום, פיתוח ובינוי פיזי וסביבתי של החבל, סיוע לגורמים מוסמכים בממשלה בשיקום הפעילות הכלכלית והחקלאית ועוד.¹⁰¹ כל זאת יעשה על ידי גיבוש צרכים, עקרונות, מנגנונים והקמת צוותי פעולה.

זאת ועוד, בסוף שנת 2023 התקיים דיון בדבר הרחבת הפטורים וההקלות של מנהלת התקומה בנוגע לניהול מכרזים.¹⁰² דיון זה, מטרתו להסדיר את מנגנוני ההתקשרות בכפוף לדיני המכרזים. בהמשך, הותקנו תקנות חובת המכרזים בהוראת שעה,¹⁰³ שמטרתן לשקם ולפעול לפיתוח כלכלי חברתי של חבל התקומה. בתקנות אלה ניתנו סמכויות אישור רחבות יותר למנהלת בנוגע לשימוש במאגרי ספקים מקצועיים וכן ניתנו הקלות בחובות הפרסום של החלטות ועדות המכרזים של המנהלת.

5.4. המצב החקיקתי הקיים ביחס לסמכויות המשרד להגנת הסביבה

סמכויות המשרד להגנת הסביבה מעוגנות בחוק להגנת הסביבה,¹⁰⁴ לפיו ישנה הרחבה של סמכויות הפיקוח והאכיפה של עובדי המשרד להגנת הסביבה. הסמכויות אשר נמצאות תחת המשרד לפי חוק זה הן סמכויות פיקוח, אכיפה וסמכות עיכוב אשר הורחבו לאחר התיקון בשנת 2016. כמו כן, המשרד מקדם חוקים, תקנים ותקנות, ומפקח על אכיפתם ויישומם. סמכותו של המשרד נובעת מתוקף אמנות בינ"ל שאושרה על ידי ישראל.¹⁰⁵ זאת ועוד, במרבית החוקים הנוגעים לאיכות הסביבה קיימת הסדרה של סמכויות המשרד,¹⁰⁶ כדוגמת חוק האוויר הנקי,¹⁰⁷ בו מוסדרות סמכויות המפקח (שיכול שיהא ממשרד להגנת הסביבה).¹⁰⁸

5.5. אמנות

בחלק זה, נסקור מספר אמנות העוסקות באיכות הסביבה עליהן חתומה מדינת ישראל, ונבחן סעיפים המנויים בהן אשר עשויים להיות רלוונטיים לצורך קידום ויישום תעסוקה ירוקה במדינת ישראל.

- **אמנת באזל לפיקוח על תנועות בין גבוליות של פסולות מסוכנות וסילוקן** –¹⁰⁹ בשנת 1989, 53 מדינות חתמו על אמנת באזל, בהן גם מדינת ישראל.¹¹⁰ שנה לאחר שהאמנה אושררה בשנת 1994, נכנסה האמנה

¹⁰⁰ שם, בסי' 4.

¹⁰¹ שם, בסי' 7.

¹⁰² יועדת החוקה החלה לדון בתקנות להרחבת פטורים והקלות למנהלת 'תקומה' בניהול מכרזים "חדשות הכנסת (18.12.2023) <https://main.knesset.gov.il/news/pressreleases/pages/press19.12.23.aspx>.

¹⁰³ תקנות חובת מכרזים (חרבות ברזל – התקשרויות מנהלת תקומה) (הוראת שעה), התשפ"ד-2023.

¹⁰⁴ חוק הגנת הסביבה, לעיל ה"ש 56.

¹⁰⁵ "אודות" המשרד להגנת הסביבה https://www.gov.il/he/departments/about/about_us.

¹⁰⁶ ראו גם פעולות אשר המשרד להגנת הסביבה מבצע בעת הנוכחית בהקשר של טיפול באסבסט ומפגעיו- תהילה אשר הטיפול

באסבסט ובמפגעיו ביישובי קו העימות על רקע מלחמת חרבות ברזל (הכנסת, מרכז מחקר ומידע 2023).

¹⁰⁷ סי' 43 לחוק אוויר נקי.

¹⁰⁸ סי' 42 לחוק אוויר נקי.

¹⁰⁹ אמנת באזל בדבר פיקוח על תנועות בין-גבוליות של פסולות מסוכנות וסילוקן, כ"א 1673, 4 (נפתחה לחתימה ב-1989).

¹¹⁰ *Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal*,¹¹⁰

UNITED NATIONS TREATY COLLECTION (Sep. 2012 21: 49: 16) <https://did.li/Mb9w5>.

לתוקפה.¹¹¹ דרישות האמנה מעוגנת במדינת ישראל במסגרת תקנות החומרים המסוכנים.¹¹² ייעוד האמנה הינו הסדרת המעבר הבין-גבולי של פסולות מסוכנות.¹¹³ ההגנה על בריאות האדם והסביבה מפני השפעותיה השליליות של פסולות מסוכנות הוגדרה כמטרת העל של האמנה. בנוסף, היקף יישום האמנה מכסה מגוון רחב של פסולות המוגדרות כ"פסולות מסוכנות". זאת, על בסיס מקורן, הרכבן ומאפייניהן.¹¹⁴

באשר לקידום תעסוקה ירוקה, סעיף 4 לאמנה הודן בחובות הכלליות של הצדדים לה,¹¹⁵ כולל הוראות העוסקות בהפחתת ייצור פסולת מסוכנת וקידום ניהול תקין לסביבה. אלו, למעשה תומכות בעקיפין בפיתוח מקומות עבודה ירוקים. זאת, על ידי הפחתת פסולת, מחזור וכן פרקטיקות לניהול פסולת בר-קיימא.

- **אמנת המסגרת של האו"ם בנושא שינויי אקלים (UNFCCC)-**¹¹⁶ בשנת 1992 אומצה ע"י האו"ם אמנת המסגרת בנושא שינויי אקלים, וזו נכנסה לתוקף ביו כשנתיים לאחר מכן. בין 198 הצדדים לאמנה,¹¹⁷ נמצאת גם מדינת ישראל שאשררה אותה בשנת 1996.¹¹⁸ המדינות אשר חתמו על האמנה נדרשו לרשום את מקורות הפליטה בגבולותיהן ולאמץ מדיניות להקטנת הנזקים הנגרמים כתוצאה מהפליטה.¹¹⁹ ייעוד האמנה היה בחינה משותפת של פעולות אשר ינקטו לצורך הגבלת ההתחממות הגלובלית הממוצעת וכן את שינויי האקלים הנובע מכך והשפעותיה הבלתי נמנעות.¹²⁰ בעניין תעסוקה ירוקה, סעיף 6 לאמנה דן בחינוך, הכשרה ומודעות ציבורית.¹²¹ סעיף זה כולל בין היתר הכשרת בעלי תפקידים מתחום המדע, הטכנולוגיה והניהול.¹²² ייתכן כי באמצעות קידום חינוך והכשרה בסוגיות הנכללות במסגרת הפעולות לצמצום ההתחממות הגלובלית, ניתן לפתח תעסוקה ירוקה בשלושים רבדים. הרובד הראשון, הכשרות מומחים בסוגיות האקלים הנידונו באמנה. הרובד השני, יישום הידע הנלמד לשם פיתוח מקומות עבודה "ירוקים". הרובד השלישי, יישום, פתיחת משרות במקומות עבודה "ירוקים".

- **פרוטוקול קיוטו-¹²³** בחודש דצמבר בשנת 1997 התכנסה ועידת קיוטו ובמסגרתה, אומץ נספח אמנת המסגרת של האו"ם בעניין שינויי האקלים, פרוטוקול קיוטו, לפיו מדינות מתועשות נדרשו להפחית את פליטת שישה גזי חממה בין השנים 2008 ל-2012.¹²⁴ בשנת 1998 חתמה מדינת ישראל על פרוטוקול קיוטו, אשר אושרר על ידה בשנת 2004.¹²⁵ יש מקום לציין כי בעת חתימתה על הפרוטוקול, מדינת ישראל לא הוגדרה כמדינה מפותחת, ומשכך אינה נכללת בנספח שהחיל עליה הגבלות ביחס לפליטת גזי החממה.¹²⁶ הפרוטוקול היווה צעד מהותי בניסיון צמצום השפעתם הפוטנציאלית וההרסנית של שינויי

¹¹¹ סקירת אמנות סביבתיות אשר ישראל צד להן (מטעם המשרד להגנת הסביבה), אדם שלימצק 25.2.2010.

¹¹² תקנות החומרים המסוכנים (יבוא ויצוא פסולת חומרים מסוכנים) (תיקון מס' 1), התשנ"ד-1994, ק"ת 6675.

¹¹³ שלימצק, לעיל ה"ש 111, בעמ' 4.

¹¹⁴ Katharina Kummer Peiry, *The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal*, in PROCEEDINGS OF THE ANNUAL MEETING 434, 434-435 (2013).

¹¹⁵ אמנת באזל, לעיל ה"ש 109, בעמ' 20-24.

¹¹⁶ אמנת המסגרת של האו"ם בדבר שינויי האקלים, כ"א 1771, 107 (נחתמה בשנת 1992).

¹¹⁷ *Status of Ratification of the Convention*, UNITED NATIONS CLIMATE CHANGE <https://did.li/NB9W5>.

¹¹⁸ "אמנת שינויי האקלים UNFCCC" **המשרד להגנת הסביבה** <https://did.li/gPdGT>.

¹¹⁹ נעמי הימין-ריש "חקיקה סביבתית בישראל ואמנות בין-לאומיות", **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (7.9.2007).

<https://did.li/SUzaa>.

¹²⁰ United Nations Framework Convention on Climate Change, UNGM <https://did.li/6DoIw>.

¹²¹ אמנת המסגרת של האו"ם בדבר שינויי האקלים, לעיל ה"ש 116, בעמ' 8-10.

¹²² שם, בעמ' 8.

¹²³ פרוטוקול קיוטו לוועידת היסוד של האו"ם לשינויי אקלים, כ"א 2303, 162 (נחתם ב-1997).

¹²⁴ Peter G. G. Davies, *Global Warming and the Kyoto Protocol* 47, ICLQ. 446, 446 (2008).

¹²⁵ שלימצק, לעיל ה"ש 111.

¹²⁶ "אמנת שינויי האקלים UNFCCC" **המשרד להגנת הסביבה** <https://did.li/gPdGT>, לעיל ה"ש 118.

האקלים.¹²⁷ חשיבותו העיקרית של הפרוטוקול הוא בהצבת יעדים המחייבים את המדינות המוגדרות מפותחות בהפחתת פליטת גזי החממה. יעדים אלו חייבו את המדינות במישור המשפטי, באמצעות שלושה מנגנונים אשר מוסדו בפרוטוקול.¹²⁸

● **הסכם פריז-129** בשנת 2015, במסגרת וועידת האקלים ה-21 בפריז, התקבלה החלטה בדבר אימוץ הסכם פריז, אשר נכנס לתוקפו ביום 4.11.2016.¹³⁰ הסכם זה הוא ההסכם העולמי הראשון בנושא שינויי אקלים המכיל התחייבויות באשר למדיניות המנחה את כל המדינות.¹³¹ ההסכם אומץ על ידי 196 צדדים,¹³² וביניהם נכללת מדינת ישראל אשר חתמה על ההסכם ביום 22.4.2016.¹³³ ההסכם כולל דרישה מהמדינות החברות באמנה לקבוע לעצמן יעדי הפחתה ותוכניות יישום, תוך התאמה ליכולותיהן, הן בהיבט הכלכלי והן בהיותן מדינות מפותחות או לאו.¹³⁴ על כן, מדינת ישראל הגישה את יעדה הלאומי להפחתת פליטות גזי החממה בישראל וכן התחייבה לצמצום פליטות גזי החממה לנפש עד לשנת 2030.¹³⁵ כמו כן, מדינת ישראל הקימה ועדה לגיבוש יעד לאומי, אותה הוביל המשרד להגנת הסביבה, תוך השתתפות רשויות סטטוטוריות, נציגים ממרבית משרדי הממשלה, השלטון המקומי, ארגונים סביבתיים, וחברות ממשלתיות מרכזיות וכן בשיתופם של מומחים מהארץ ומהעולם.¹³⁶ בנוסף לכך, אומצו מסקנות הוועדה בהחלטת ממשלה מספר 1403 בדבר התכנית הלאומית ליישום היעדים להפחתת פליטות גזי חממה ולהתייעלות אנרגטית,¹³⁷ ובהחלטת ממשלה מספר 542 בדבר הפחתת פליטות גזי חממה וייעול צריכת האנרגיה במשק.¹³⁸ בהתאם להמלצות הוועדה, גובשה תכנית ליישום הסכם פריז אשר פורסמה בספטמבר 2016.¹³⁹

ההסכם מטיל על המדינות החברות באמנה התחייבות בהפחתת פליטת גזי החממה שלה לצורך מניעת עלייה עולמית בטמפרטורות מעל ל-1.5 מעלות צלזיוס. שכן, לטענת הקהילה המדעית, עלייה הגדולה מ-2 מעלות צלזיוס בטמפרטורות כדור הארץ תניב השפעות קטסטרופליות על כדור הארץ.¹⁴⁰ בין היתר, התחייבו המדינות החברות באמנה להגיש יעד לאומי בעניין הפחתת פליטות גזי חממה למוזכירות אמנת האקלים מדי חמש שנים, לנקוט באמצעים לאומיים להיערכות לשינוי אקלים ולקדם אסטרטגיה לאומית להפחתת פליטות גזי חממה עד לשנת 2050.¹⁴¹ ראוי לציין בנוסף כי קיימת תפיסה לפיה הסכם פריז מייצג הצלחה פוליטית במשא ומתן על אקלים ובדיפלומטיה מדינתית מסורתית.¹⁴²

¹²⁷ Peter G. G. Davies, *Global Warming and the Kyoto Protocol* 47, ICLQ. 446, 452-461 (2008).

¹²⁸ Anil Gupta, *Climate Change and Kyoto Protocol: An Overview*, in HANDBOOK OF ENVIRONMENTAL AND SUSTAINABLE FINANCE 3, 3-4 (Vikash Ramiah & Greg N. Gregoriou eds., 2016).

¹²⁹ הסכם פריז בדבר התמודדות בינלאומית עם שינויי האקלים, כ"א 3156, 79 (נחתם ב-2015).

¹³⁰ *The Paris Agreement. What is the Paris Agreement?*, UNITED NATIONS CLIMATE CHANGE <https://did.li/PJurI>.

¹³¹ Radoslav S. Dimitrov, *The Paris Agreement on Climate Change: Behind Closed Doors*, 16 GLOBAL ENVIRONMENTAL POL. 1, 6 (2016).

¹³² *The Paris Agreement. What is the Paris Agreement?* לעיל ה"ש 130.

¹³³ "התכנית הלאומית ליישום הסכם פריז ספטמבר 2016" **המשרד להגנת הסביבה**, בעמ' 4, <https://did.li/inAaa>.

¹³⁴ שם, בעמ' 6.

¹³⁵ החלטה 1403 של הממשלה ה-34 "תכנית לאומית ליישום היעדים להפחתת פליטות גזי חממה ולהתייעלות אנרגטית" (10.4.2016).

¹³⁶ התכנית הלאומית ליישום הסכם פריז ספטמבר 2016, לעיל ה"ש 133, בעמ' 6.

¹³⁷ שם.

¹³⁸ החלטה 542 של הממשלה ה-34 "הפחתת פליטות גזי חממה וייעול צריכת האנרגיה במשק" (20.9.2015).

¹³⁹ החלטה 4631 של הממשלה ה-34, לעיל ה"ש 67.

¹⁴⁰ Bryan H. Druzin, *A Plan to Strengthen the Paris Climate Agreement*, 84 FORDHAM L. REV. RES GESTAE 18, 18-19 (2015-2016).

¹⁴¹ הצעת חוק האקלים, התשפ"ג-2023, ה"ח 25, 224.

¹⁴² שם, בעמ' 1.

ביום 1.5.2023 פורסם על ידי המשרד להגנת הסביבה דו"ח המשקף את התועלת למשק כתוצאה מצעדי הפחתת גזי חממה שבוצעו בשנת 2021.¹⁴³ מהדו"ח עלה כי נוכח העיכובים ביישום תוכניות ההפחתה והמחסור בתקציבים ליישומן בסקטורים המרכזיים במשק – ישראל אינה צפויה לעמוד באף אחד מיעדי האקלים שהממשלה קבעה עד לשנת 2030. על כן, עולה הדרישה לפעולה משמעותית שתביא לשינוי האופן שבו ישראל תוביל להפחתת פליטות, דבר שיכול להיות מושג באמצעות חוק אקלים.¹⁴⁴

ואכן, ביום 12.9.2023 אישרה ועדת השרים לענייני חקיקה את חוק האקלים לקראת קריאה ראשונה בכנסת.¹⁴⁵ במסגרת החוק, מעוגנים יעדי ההפחתה בפליטות גזי החממה בשנת 2030, הקמת מועצת אקלים, קבינת אקלימי בראשות ראש הממשלה וועדת מומחים אקדמית, וכן ביצוע הליך הערכת סיכון אקלימית. זאת, לצד הקמת מנגנון דיווח ובקרה אודות עמידה ביעדי החוק ויישום הוראותיו. לצד זאת, מציב החוק יעד לאומי של כלכלה מאופסת פליטות נטו עד לשנת 2050.¹⁴⁶

באשר לקידום תעסוקה ירוקה, צוין בטיטות חוק האקלים כי ניתן לפעול לשם מניעת החרפת תהליכי שינוי האקלים באמצעות פיתוח המשק על ידי תחליפים בני-קיימא. תחליפים אלו מבוססים על אנרגיות מתחדשות וכן יצירת תמחור פחמן.¹⁴⁷

ישנם סעיפים שונים בהסכם פריז הרלוונטיים לקידום תעסוקה ירוקה:

- סעיף 7 להסכם פריז מדגיש את חשיבות ההסתגלות והפחתת הפגיעות לשינויי אקלים, לשם פיתוח בר קיימא. צוין כי ההסתגלות היא אתגר עולמי ומהווה מרכיב מרכזי התורם לתגובה הגלובלית ארוכת הטווח לשינויי אקלים לשם הגנה על אוכלוסיות, מקומות עבודה ומערכות אקולוגיות. לפיכך, פרויקטים שמטרתם הגברת החוסן ויכולת ההסתגלות של מדינת ישראל ברמה הלאומית עשויים לכלול יצירת מקומות עבודה הקשורים לחקלאות בת קיימא, ניהול מים ושיקום מערכות אקולוגיות.¹⁴⁸
- סעיפים 3 ו-9 להסכם פריז, עוסקים בחשיבותם של משאבים פיננסיים לתמיכה במדינות מתפתחות בפעולות האקלים שלהן. צוין כי כחלק ממאמץ עולמי, מדינות מפותחות צריכות לגייס מימון למטרות אקלימיות ממגוון רחב של מקורות, מכשירים וערוצים, תוך שימת לב לתפקיד המשמעותי של כספי הציבור.¹⁴⁹ משכך, לקידום תעסוקה ירוקה ניתן להפנות משאבים פיננסיים ליוזמות המקדמים פרקטיקות בר קיימא ותורמים לפיתוח מקומות עבודה ירוקים.
- סעיף 11 להסכם פריז מדגיש את חשיבות בניית יכולות המדינות ליישום יעיל של הוראות ההסכם.¹⁵⁰ במסגרת בניית היכולות, נדרשות המדינה בנקיטת פעולות אפקטיביות לשינוי האקלים, לרבות, הקלה על פיתוח טכנולוגי, הפצה ופריסה וכן גישה למקורות מימון למטרות אקלימיות.¹⁵¹

¹⁴³ "דוח מיוחד של המשרד להגנת הסביבה: התועלת למשק כתוצאה מצעדי הפחתת גזי חממה שבוצעו בשנת 2021 הסתכמה ב- 2.7 מיליארד שקל" **המשרד להגנת הסביבה** (2021)

https://www.gov.il/he/departments/news/special_report_climate_changes_2023

שם.¹⁴⁴

¹⁴⁵ טיטות חוק האקלים " **המשרד להגנת הסביבה** (12.9.2023) <https://did.li/4b9w5>

¹⁴⁶ טיטות חוק האקלים, התשפ"ג-2023.

שם.¹⁴⁷

¹⁴⁸ הסכם פריז בדבר התמודדות בינלאומית עם שינויי האקלים, לעיל ה"ש 130, בעמ' 9-11.

¹⁴⁹ שם, בעמ' 13.

¹⁵⁰ שם, בעמ' 15-16.

¹⁵¹ שם, בעמ' 15.

מאמצי בניית היכולות עשויים לכלול תוכניות הכשרה וחינוך המשפרים מיומנויות הקשורות לטכנולוגיות ירוקות, ובכך לתמוך בצמיחת מקומות עבודה ירוקים.

מסקירת האמנות שלעיל עולה כי מדינת ישראל היא צד לאמנות בינלאומיות מרכזיות המציבות יעדים באשר לשמירה על איכות הסביבה. נראה כי יישומן, על פי רוב, מתבצע על ידי התקנת תקנות וחקיקה. לצד זאת, מדינת ישראל אינה מצליחה לעמוד ביעדים שנקבעו. משכך, וכפי שצוין בדו"ח שפורסם על ידי המשרד להגנת הסביבה בנוגע לתועלת למשק כתוצאה מצעדי הפחתת גזי חממה שבוצעו בשנת 2021, עולה צורך מהותי בחקיקת חוק אקלים. כיום, כאמור לעיל, חוק האקלים אושר על ידי ועדת השרים לענייני חקיקה לקראת קריאה ראשונה בכנסת. סקירת האמנות בצירוף תמונת המצב באשר ליישומן מדגישה את הצורך בגיבוש דירקטיבה בתחום זה.

6. פסיקה - סקירת הדין המצוי

כפי שעולה מהפרק הקודם במסמך זה, כיום במדינת ישראל לא קיים חוק הקובע מדיניות של תעסוקה ירוקה, כמו גם שחוק האקלים טרם התקבל בדין הישראלי. בעקבות כך, דומה כי בתי המשפט מתקשים לקבוע החלטות בנושא ולהסתמך על חוקים בתחום זה בהחלטותיו. ככלל שופטים רבים נושאים עיניים למשפט המשווה אשר מקדם באופן אקטיבי יותר מדיניות למיגור משבר האקלים בכלל וקידום תעסוקה ירוקה בפרט (כפי שעוד יובא באריכות בפרק המשפט המשווה).

בפרק זה נסקור מספר פסקי דין אשר מציפים את החשיבות של איכות הסביבה וההשפעה שלה על חיינו.

1) בג"צ 4128/02 אדם טבע ודין נגד ראש הממשלה¹⁵²

בפרשה זו, עלתה השאלה האם הזכות לאיכות הסביבה היא זכות חוקתית כחלק מזכויות היסוד המעוגנות בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו מאחר שמדובר בפגיעה באיכות חיו של האדם.¹⁵³ שופטי ההרכב, אינם רואים בפגיעה בסביבה כפגיעה בזכויות היסוד של האדם גם כאשר הוסכם כי מדובר בצורך חשוב. השופט ברק, פסק כי הכרה בזכות לאיכות הסביבה כזכות יסוד הינה פרשנות חוקתית שגויה.¹⁵⁴ לשיטתו, ככל שקיימת סברה שהזכות לאיכות הסביבה צריכה להיות מעוגנת כזכות חוקתית, יש לעגנה באופן זה על ידי המחוקק.¹⁵⁵ זאת ועוד, השופט ברק קבע כי יהיה ניתן לטעון לפגיעה בזכויות יסוד רק במידה שיהיה מצב בו קיימת סכנה ממשית לפגיעה בזכויות קיום בסיסיות של האדם.¹⁵⁶

השופט דורנר לא רצתה להכריע בשאלה האם השמירה על הסביבה היא זכות חוקתית הכלולה בחוק יסוד כבוד האדם וחירותו. אולם, כן הכירה בחפיפה שבין הזכות לאיכות הסביבה ובין הזכות לחיים והזכות לבריאות, משקבעה כי האינטרס הציבורי לסביבה ראוייה הינו אינטרס בין לאומי המבוסס בין היתר על

¹⁵² בג"צ 4128/02 אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' ראש-ממשלת ישראל, נח(3) 503 (2004) (להלן: עניין "אדם טבע ודין").

¹⁵³ חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

¹⁵⁴ עניין אדם טבע ודין, לעיל ה"ש 152, פס' 18 לפסק הדין של השופט ברק.

¹⁵⁵ שם.

¹⁵⁶ שם, בפס' 19 לפסק הדין של השופט ברק.

זכויות אדם המעוגנות בחוקות השונות בעולם.¹⁵⁷ לאור זאת קיימת חזקה כי חוקים יפורשו בהתאמה ככל הניתן כך שיתאימו לזכויות איכות הסביבה.¹⁵⁸

(2) עמ"נ (מינהליים ת"א) 318/07 טיוטו אליהו ואחר' נ' הועדה המקומית לתו"ב בראשל"צ.¹⁵⁹

פרשה זו עניינה בתביעת פיצויים שהוגשה על ידי בעלי זכויות במקרקעין ביישובים הסמוכים לשדה התעופה, בשל הפגיעה במקרקעין שלהם ובאורח חייהם עקב עלייה במטרד רעש מטוסים שמתקיים עם הרחבת נמל התעופה.¹⁶⁰ בפסק דין זה פסקה השופטת אגמון, כי יש להכיר בזכות לחיות בסביבה ראויה, ואף כי היא זכות חוקתית. לדבריה קיימים מקרים בהם הזכות לחיות בסביבה ראויה תהיה נגזרת מהזכות לחיים.¹⁶¹ עם זאת יש לציין כי פסק דין זה נלקח מפסיקה מחוזית ולכן אינו מהווה הלכה או תקדים,¹⁶² וכן עומד בניגוד לשנקב בבית המשפט העליון באשר למעמדה החוקתי של הזכות לסביבה ראויה.

(3) ע"א 4354-22 פרופ' אלון טל נ' רותם אמפרט נגב בע"מ.¹⁶³

פסק דין זה דן בתובענה נזיקית כלפי שמורת טבע נגדה נטען כי יצרה זיהום סביבתי שגרם לנזקים גבוהים.¹⁶⁴ נפסק כי חלה חובה על גורם מזהם למנוע נזקי זיהום עתידיים וכי שמירה על הסביבה היא אינטרס ציבורי חשוב.¹⁶⁵ עוד עלה בפסק הדין עקרון "המזהם משלם" אשר הגיע מהדין הבינלאומי ומטרתו היא להביא לכך שהאחראי לפעולה המזיקה הוא שיישא בעלויות של הנזק שנגרם ולא הנפגע או המדינה שבה הנזק התבצע. עקרון זה בא במטרה להביא ליעילות בכך שאנשים ימנעו מלזוהם ולהזיק לחברה ומתוך עקרון הצדק להשיב למזיק כגמולו.¹⁶⁶

(4) ע"א 8116-99 אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה שומרון.¹⁶⁷

פסק דין, סוקר את האיזון שבין פיתוח התעשייה והרווחה לבין שמירה על הסביבה. פסק הדין נסוב בבעיות שהתעוררו מבניית תחנת דלק בשטח פתוח. השופטת פרוקצ'יה, קבעה כי כאשר יש חשש לפגיעה יש להעביר את העניין לגורם התכנון הארצי אשר יבצע הערכה של מכלול השיקולים הרלוונטיים, וביניהם צרכי הפיתוח והבנייה אל מול צרכי שמירת הסביבה ויבצע איזון ראוי בין השניים. לפי השופטת פרוקצ'יה, מן הראוי שהחלטה שיש בה התנגדות מעין זו תוכרע ברמה ארצית.¹⁶⁸ חשיבותו של פסק הדין היא הדיון בשאלה כיצד ניתן לאזן בין הרצון והצורך לשמור ולקדם את תחום הסביבה ובין הצורך לשמור על התעסוקה, שלעיתים מטבעה פוגעת באיכות הסביבה.

¹⁵⁷ שם, בפסי' 2 לפסק הדין של השופטת דורנר.
¹⁵⁸ שם, פסי' 3 לפסק הדין של השופטת דורנר.
¹⁵⁹ עמ"נ (מינהליים ת"א) 318/07 טיוטו נ' הועדה המקומית לתו"ב בראשל"צ, פסי' 6 לפסק דינה של השופטת אגמון-גונן (נבו 16.8.2010).
¹⁶⁰ שם, בעמ' 8.
¹⁶¹ שם, בפסי' 5.
¹⁶² סעיף 20 לחוק יסוד: השפיטה.
¹⁶³ ע"א 4354/22 טל נ' רותם אמפרט נגב בע"מ (נבו 12.10.2023).
¹⁶⁴ שם, פסי' 1-10 לפסק הדין של השופטת ברון.
¹⁶⁵ שם, פסי' 23 לפסק הדין של השופטת ברון.
¹⁶⁶ שם, פסי' 47 לפסק הדין של השופטת ברון; בווע' שנור תביעות נזיקין סביבתיות 65-67 (2011).
¹⁶⁷ ע"א 8116/99 אדם טבע ודין – אגודה ישראלית להגנת הסביבה נ' הוועדה המקומית לתכנון ולבנייה שומרון, נה(5) 196 (2001).
¹⁶⁸ שם, פסי' 2 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה.

לסיכום דברים אלו, אומנם בפסיקה הישראלית לא נקבע דבר באשר לתעסוקה הירוקה, וממילא יתכן שהדבר נובע מהחסר החקיקתי. עם זאת, מהפסיקות שנסקרו בפרק זה, עולה כחוט השני החשיבות שיש לאיכות הסיבה וההשלכות הרבות שיש לה על הציבור בכללותו במגוון היבטים בחיים, כמו גם על הצורך העז לקדם את תחום איכות הסביבה.

7. סקירת הדין המצוי - משפט משווה

בפרק זה נעסוק בשני נושאים עיקריים שמשפיעים על תעסוקה ירוקה במדינות השונות. ראשית, נעסוק במדינות שחוו משברים (קורונה, משבר מדינתי או כלכלי) וכיצד הן ניצלו משברים אלו לתקומה. שנית, נעסוק במדינות בהן תעסוקה ירוקה צמחה באופן אינדיבידואלי, כחלק מהתייעלות בשוק העבודה ובכלכלה המדינתית. בטרם נסקור את המדינות השונות תחת נושאים אלו, נציג תוכנית בינלאומית כללית שעסקה בפיתוח תעסוקה ירוקה.

7.1. שבעה עשר יעדי האו"ם - U.N Sustainable Development Goals (SDGs)

בשנת 2015 אימצו 193 מדינות החברות באו"ם 17 יעדים במסגרת סדר היום לפיתוח בר קיימא לשנת 2030.¹⁶⁹ יעדים אלו, המכונים "יעדי פיתוח בר קיימא" ("SDGs") נועדו להוות קריאה גלובלית לפעולה אקטיבית ומשותפת לטובת סיום העוני, הגנה על כדור הארץ, שיפור החיים ותוחלת החיים של כולם, בכל מקום.¹⁷⁰ יעדים אלה נוגעים לתחומים רבים, ביניהם אנרגיה נקיה בעלות סבירה; תעשייה, חדשנות ותשתית; צמצום אי-שוויון; הגנה על הסביבה המתקשרת באופן ישיר בקידום צמיחה כלכלית סביבתית תעסוקה מלאה ויצרנית וכדומה.

למרות חשיבותם הרבה, יעדים אלה אינם מחייבים משפטית, אלא מהווים "חוק רך" שאינו מאפשר לאכיפה בינלאומית. לפיכך, מוטלת אחריות כבדה על מנהיגי המדינות אחריות לקדם וליישם מדיניות רגולטורית מקומית שתתמקד ביעדים אלה. כך לדוגמה, משבר הקורונה הדגיש את הצורך בשילוב מדיניות מקומית המתבססת על יעדי האו"ם. לצד הפגיעה הכלכלית הקשה שגרמה מגפת הקורונה, ובפרט לירידה ניכרת בתוצר המקומי הגולמי העולמי,¹⁷¹ משבר האקלים המשיך לעמוד על תילו.¹⁷² על כן, הייתה זו הזדמנות להתמודדות משולבת עם שני האתגרים, תוך שיפור התוצר הגולמי וחיזוק החוסן הלאומי להתמודדות עם משברים עתידיים. בדומה לאופן שבו מדינות אימצו מנגנוני פיתוח בר קיימא להתמודדות עם משברים מדינתיים, כגון מגפת הקורונה – ישראל תוכל לאמץ מנגנוני פיתוח בר קיימא גם להתמודדות עם נזקה והשלכותיה של מלחמת חרבות ברזל, ובפרט על התעסוקה הירוקה בעוטף עזה.

¹⁶⁹ Elischke De Villiers, *Mapping A Green Recovery*, 54 CORNELL INT'L L. J. 97, 99 (2017).
¹⁷⁰ U.N., *17 Goals for People, for Planet*, SUSTAINABLE DEV. GOALS (Sep. 9, 2021, 10: 44 PM),
<https://perma.cc/F4YQ-W3Y7>.

¹⁷¹ *World Economic Outlook: A Crisis Like No Other, An Uncertain Recovery*, INTERNATIONAL MONETARY FUND (Jun. 2020) <https://did.li/Q72Nf>.
¹⁷² Elischke De Villiers, לעיל ה"ש 169, בעמ' 98.

כך, למעשה יעדים אלו הציבו יעד אליהם צריכות מדינות לכוון בפן הרגולטורי ולהתאים את המדיניות הסביבתית שלהן מבלי "להפר" אותם. חשוב לציין כי על אף שתוכנית זאת יצאה לפועל בשנת 2015 היא רלוונטית, גם מצבי חירום, כגון מגפת הקורונה, העלולים להביא לכך שמדינות יתמקדו בהליכים שלא עומדים במרכזם יעדים סביבתיים, תוך התעלמות מתוכניותיהן בתחום הפיתוח הבר קיימא, אלא משמשים כפתרונות מהירים לחיזוק הכלכלה.¹⁷³ יש לציין כי מדינת ישראל אימצה החלטות בעלות רלוונטיות ליעדים אלו, דוגמת **החלטת ממשלה מס' 4631** משנת 2019,¹⁷⁴ המציעה מדדי פיתוח בר קיימא אשר מסתמכים על הערכת מצב כלכלית חברתית. פיתוח מדדים אלו יהיו בהתאמה למדדים אותם האו"ם קבע. עוד הועלה מגוון שנתי שייאכף ע"י שר החוץ והשר להגנת הסביבה וישקף לאו"ם ולממשלה את מידת ההתקדמות ביעדים.

7.2. התפתחות תעסוקה ירוקה אינדיבידואלית

שינויי האקלים והמצב הסביבתי הם גורמים משמעותיים על המשך פיתוחן של מדינות ברחבי העולם. כדי להתמודד עם תופעות אלה ולעצור ככל הניתן את האיום הסביבתי על המשך ההתפתחות של המין האנושי. מדינות העולם השונות הבינו כי נדרש להשקיע מחשבה רבה בפיתוח מנגנוני בקרה ויישום של 'כלכלה ירוקה'. ככלל מנגנונים אלו נדרשים כדי להסדיר שמערכות המדינה יפעלו באמצעות אנרגיה מתחדשת (אנרגיה שמקורה בתהליכים טבעיים כגון מים, רוח אנרגיה סולארית) ויצמצמו ככל הניתן שימוש בדלקים או בשריפת גז.

7.2.1. ארצות הברית

בשנים האחרונות ארצות הברית העלתה על נס התפתחות משמעותית בתחום דיני הסביבה בשאיפה להיות "המובילה העולמית בתחום האנרגיה הנקייה".¹⁷⁵ כחלק ממאמץ זה ב-16 לאוגוסט 2022 נחקק **חוק ה-IRA**: "חוק הפחתת האינפלציה".¹⁷⁶ החוק בבסיסו מבטיח מחויבות מצד ארה"ב לשמירה פיסקלית לטובת הפחתה ככל הניתן של פליטות גזי חממה ומיקוד בקידום טכנולוגיות ירוקות העתידיות.¹⁷⁷

התקציב שהוקצה למימוש חוק זה עמד על כ-750 מיליארד דולר, 370 מיליארד דולר מתוכם הוקצו עבור טכנולוגיות בעלות פוטנציאל לאנרגיה מתחדשת, קידום החשיבה על התייעלות סביבתית והפחתה בגזים מזהמים.¹⁷⁸ כדי לממן את התקציב הגבוה שהוקצה למטרה זו, ארצות הברית הייתה צריכה למצוא דרך מימון אפקטיבית. על כן ארצות הברית החלה באכיפה טובה ומדויקת יותר של מס חברות (אשר עד לאותה עת היה נאכף בצורה לא טובה, שגרמה להרבה התחמקויות מתשלום מס). הובן כי דרך אכיפה זו ניתן לגייס כספים לממן תקצוב תהליכי תעסוקה ירוקה. שיעור מס חברות בארה"ב עומד על כ-21%. אך הלכה למעשה, חברות רבות מנצלות לאקוונות בחוק כדי לשלם מס בשיעור נמוך יותר. בהצעת חוק ה-IRA, נקבע כי ייקבע

¹⁷³ שם, בעמ' 99.

¹⁷⁴ החלטה 4631 של הממשלה ה-34, לעיל ה"ש 67.

¹⁷⁵ Suyoung Moon (Sue), *A Brief Overview of the Inflation Reduction Act's Clean Energy Tax Credit Provisions*, ABA TAX TIMES 42(4) (Sep. 21, 2023).

¹⁷⁶ Inflation Reduction Act of 2022, H.R.5376, 117th Congress (2022).

¹⁷⁷ שירה עפרון, "החקיקה האמריקאית בסוגיית גזי חממה וטכנולוגיות ירוקות: השפעה על המאבק בשינויי האקלים, שרשראות אספקה וצדק אקלימי", **המכון למחקרי ביטחון לאומי** (22.10.2022). <https://did.li/e2iZH>

¹⁷⁸ שם.

שיעור מס מינימלי בשיעור 15% שיהווה מס קשיח עבור חברות שההכנסה שלהם בשנה גבוהה ממיליארד דולר. לפיכך, לפי המודל המוצע של ארצות הברית מוערכת ההכנסה ב- 313 מיליארד דולר.

בדומה למס החברות, ארצות הברית מפסידה כספים רבים (כטריליון דולר) בעבור החזרי מס שקריים ודו"חות חשבונאיים מוטעים. אכיפה זו, יחד עם ההוצאות הכרוכות בה, צפויה לשלשל לקופת המדינה כ- 124 מיליארד דולר.¹⁷⁹ לבד מהמיסוי ארה"ב מעודדת סבסוד נדיב על ההתקנה של אמצעים שמטרתם היא לחסוך אנרגיה. כלומר, אנשים שיתקינו פאנלים סולריים או לחילופין ישתמשו ברכב חשמלי יזכו לסבסוד נדיב מהמדינה. על פי הערכות, צעד שכזה יחסוך לאזרח הוצאות משק בית בסך של 1800 דולר בשנה.

זאת ועוד, החוק אף מקדם הלכים חשובים אחרים כגון שימור 30% מהאדמות ומקורות המים שבשליטה פדרלית, הפיכת החלטות בנושא האקלים לשיקול מרכזי בהחלטות הממשל, והקמת מערך מדינתי לספק תשתיות לרכבים חשמליים.

לבסוף, הנשיא ג'ו ביידן ציין כי החוק החדש יביא לפיתוחים טכנולוגיים, והביקוש לתשתיות רוח ואנרגיה סולארית יקדמו יצירת משרות חדשות אשר מספרם יהא גדול מאלו שיחדלו מלהתקיים כתוצאה מסתברת של הפסקת השימוש בדלקי מאובנים. עוד הוסיף ביידן, שמדיניות האקלים המוצעת תייצר מיליוני משרות ירוקות חדשות בשל הצורך שיווצר לעובדים שיבנו 1.5 מיליון בתים חסכוניים בצריכת אנרגיה, ייצרו ויתקינו חצי מיליון תחנות טעינה לרכבים חשמליים ויסתמו דליפות במיליון בארות נפט וגז.¹⁸⁰

7.2.2. האיחוד האירופי

מדינות האיחוד האירופי חוו בעשור האחרון התחממות גלובלית, אינפלציה גבוהה, מחסור בעבודה, שינויים דמוגרפיים, שיבושים בשרשרת האספקה אחרי הקורונה וזינוקים בעלויות האנרגיה. לפיכך, האיחוד נטל על עצמו קידום של תוכנית לסביבה ירוקה,¹⁸¹ אשר ארבעת עקרונותיה הראשיים הם:

← סביבה רגולטורית – התאמת הסביבה הרגולטורית, למשל באמצעות מתן הקלות רגולטוריות משמעותיות לכושר ייצור של מוצרים בעלי פוטנציאל "ירוק" כגון סוללות, טחנות רוח וכדומה.¹⁸²

← מימון מהיר - האיחוד האירופי מתייחס למימון ע"י האזרחים (דרך מסחר במניות שלו), ומימון ע"י המדינה כדי לאפשר ייצור אנרגיה מתחדשת וכדי להפחית עד כמה שניתן את הייצור התעשייתי במדינות החברות באיחוד.

← שיפור מיומנות - לאור ההבנה כי מעבר לטכנולוגיה ירוקה דורש מיומנות של ההון האנושי במדינות השונות באיחוד, עקרון זה שם דגש על פיתוח השכלת כוח האדם תוך פיתוח רפורמות במערכות החינוך השונות כדי לתת מיומנות דיגיטלית בסיסית לאור השינויים המסתמנים. יתרה מכך, האיחוד האירופי שואף לשיתופי פעולה עם חברות, רשויות ציבוריות, עובדים וגורמי חינוך כדי לקדם שותפות בקידום האנשים בהיבט הטכנולוגי אשר לו חלק בלתי נפרד מהכלכלה הירוקה. כך למשל, האיחוד תומך

Li Zhou, *How Democrats plan to overhaul taxes, climate spending, and health care before the midterms*, VOX¹⁷⁹ (Jul. 28, 2022, 2: 25 PM).

¹⁸⁰ עומר כביר "מומחים בארה"ב: המדיניות הירוקה של ביידן תזניק את הכלכלה" **כלכליסט** (28.01.21).
<https://www.calcalist.co.il/world/articles/0,7340,L-3888938,00.html>

¹⁸¹ *A Green Deal Industrial Plan for the Net-Zero Age*, EUROPEAN COMMISSION (Feb. 1, 2023) <https://did.li/FmBaa>.

¹⁸² שם.

תקציבית באוניברסיטאות אשר תפתחנה מסלולי חדשנות וכלכלה ירוקה, לצורך שמירה ומשיכת אנשים מוכשרים במקצועות מדעיים.¹⁸³

← שרשרת אספקה עמידה – המשך קידום של האיחוד האירופי עם מדינות העולם בהסכמי שכר חופשיים, הכוללים מעבר סחורות פשוט בין מדינות, קידום השקעות ירוקות דרך שיפור התחבורה וקישוריות דיגיטלית ופיתוח אפיקים של סחר חופשי עם מדינות כמו הודו ואינדונזיה.¹⁸⁴

7.2.3. אוסטרליה

באוסטרליה הונהגה מדיניות המדגימה את תהליך המודרניזציה האקולוגית שהתבצע במדינה. בשנת 2007, אישרה ממשלת אוסטרליה את פרוטוקול קיוטו, ולאחריו החלה בפיתוח תכניות מסחר בשיתוף פרופסור רוס גארנאוט, כלכלן אוסטרלי, אשר פרסם דו"ח בעניין שינוי האקלים. אף על פי שהתכניות הנ"ל לא כללו מפורשות את המונח "תעסוקה ירוקה", הן היו בעלות השפעה ישירה על עתיד התעסוקה הירוקה ובפרט על התעשיות הגורמות לזיהום משמעותי.¹⁸⁵ טיעון זה מבוסס על התפיסה לפיה עבודות ותעשיות "ירוקות" יתרחבו ככל שקיימות תעשיות מזהמות האחראיות על מימון פליטת הפחמן שלהן. שכן, נדרש ליתן מענה לקיומן.¹⁸⁶

נקודת הציון המשמעותית בדרכה של אוסטרליה בתחום התעסוקה הירוקה הייתה ביולי 2009, במסגרת נאומו של ראש ממשלת אוסטרליה דאז, קווין ראד. בנאומו, סייע ראד בהשרשת המושג "תעסוקה ירוקה" וכן בביסוסה במדיניות הפנים הפדראלית של אוסטרליה. נאומו כלל הצהרה אודות מדיניות הקמת 50,000 מקומות עבודה ירוקים על ידי הממשלה, השתלמויות וחניכות שמטרתן סיוע לצעירי אוסטרליה ברכישת מיומנויות חדשות וכן תמריצים כלכליים שונים במסגרת תכנית יעילות אנרגיה בבתים.¹⁸⁷ זאת, תוך חלוקה בין ארבעה מרכיבים נפרדים:

1. יצירת 30,000 משרות שיוקדשו לרכישת מיומנויות בנושאי קיימות וסחר ירוק באמצעות תכניות הכשרה מקצועיות קיימות, כגון לימוד אינסטלטורים אודות מחזור מים וכן לימוד מכונאי רכב טכנולוגיות חדשות לרכיבים ירוקים.
2. יצירת 10,000 משרות ירוקות במסגרתן תתבצע הכשרה ותקופת התנסות בעבודה למשך 6 חודשים, המיועדות לבני נוער חסרי עבודה. תכנית הכשרה זו תכלול שתילת עצים, הנגה על בתי גידול והדרכה בתחום התקנת מכשירים חסכוניים באנרגיה במבנים קיימים.
3. יצירת 4,000 מקומות בתכנית הכשרה למתקני בידוד. תכנית הכשרה זו תוקנה למחפשי עבודה ובכך תסייע לתוכנית בידוד הבתים שהוצעה על ידי ממשלת אוסטרליה בפברואר 2009.

¹⁸³ שם.

¹⁸⁴ שם.

¹⁸⁵ Caleb Goods, *Working our way out of a crisis: the 'Green Jobs' solution*, CURTIN UNIV. <https://did.li/XJ8w5>

בעמ' 10.

¹⁸⁶ שם, בעמ' 10.

¹⁸⁷ שם, בעמ' 3.

4. יצירת 6,000 משרות מקומיות המיועדות לאוכלוסיות מוחלשות שמטרתן התקנת תאורה וצנרת חסכונית באנרגיה ושיפור הסביבה המקומית הן על ידי הגנה על הסביבה והן באמצעות שתילת צמחים.¹⁸⁸

יצירת משרות לתעסוקה ירוקה והתווית תכניות הכשרה נועדו בעיקר לעובדי אוכלוסיות מוחלשות. בנוסף, משרות אלו היוו מענה מדינתי למשבר הפיננסי העולמי ולאבטלה שהייתה עלולה להגרם עקב המיתון הכלכלי. ואכן, מדיניות זו אומצה על ידי ממשלת אוסטרליה רק לאחר שהמשבר הפיננסי העולמי הביא למיתון כלכלי בשנת 2008. עוד יודגש כי המשרות ומקומות ההכשרה אשר הוצגו אינם בעלי אופי מניעתי, כלומר אינן מונעות הידרדרות סביבתית. ביטוי לכך ניתן לראות בהיעדר מימון פיתוח של אנרגיה מתחלפת, מחזור מים ומשרות של ייצור חומרים ביולוגיים אשר יביאו ליתרונות, הן סביבתיים והן כלכליים, משמעותיים יותר. יתרה מכך, כלל המשרות הירוקות ומקומות ההכשרה קשורים בקשר הדוק לתוכניות הממשלה הקיימות. בנוסף לכך, הצהיר ראד כי תחום תעשיית הרכב מחפש אחר מדיניות חדשה, וטען כי יצירת דור חדש של מכוניות חסכוניות בדלק עשויה להפחית את תביעת הרגל הפחמנית.¹⁸⁹

האתגרים הכלכליים והסביבתיים באוסטרליה עודדו באופן ניכר את פיתוחם של מקומות עבודה ותעשיות ירוקות, אולם, במקביל, הפך תחום זה ל"שדה קרב" מרכזי בוויכוח הסביבתי באוסטרליה. דו"ח אשר פורסם על ידי מועצת המינרלים של אוסטרליה הצביע על אובדן של 24,000 משרות בתחום הכרייה בשנת 2020 עקב המדיניות שהנהיג ראד באוסטרליה. יחד עם זאת, האופוזיציה הפדרלית של אוסטרליה הביעה דאגה עזה לגבי אובדן מקומות עבודה, רווחית כלכלית ופוטנציאל יצירת מקומות עבודה "ירוקים". אלו, לצד מסע פרסום אשר הושק על ידי ארגון הפחם האוסטרלי אשר הציף לפני השטח את הקיצוץ במקומות עבודה, לא הביאו לשינוי במדיניות ממשלתו של ראד. החששות שהועלו נדחו, בטענה שהמודלים הכלכליים שהוצעו במסגרת מדיניות האקלים יביאו לצמיחה הן בתחום הכלכלי והן בתחום התעסוקה.¹⁹⁰

7.2.4. צ'ילה

ב-3 בנובמבר 2020, הציגה ממשלת צ'ילה אסטרטגיה להפיכת צ'ילה למובילה עולמי בתחום המימן הירוק עד לשנת 2040. כמו כן, טען שר האנרגיה הצייליאני שאסטרטגיה זו תיצור 100,000 משרות ויושקעו 200 מיליארד דולר למשך 20 השנים הבאות. אסטרטגיית המימן הירוק של צ'ילה בעלת שתי מטרות אשר נוגעות בתחום התעסוקה הירוקה. האחת, ייצור המימן הירוק הזול ביותר עד שנת 2030; השנייה, להיות בין שלושת היצואנים המובילים עד שנת 2040;¹⁹¹

בשנת 2022 הכריזה צ'ילה על תכנית ההתאוששות שלה - "שלב אחר שלב צ'ילה מתאוששת", שמטרתה "להרים" ו"להפעיל מחדש" את המדינה באמצעות ארבעה עמודי התאוששות: פיתוח תעסוקה, פיתוח מקומות עבודה, תמיכה בחברות קטנות ובינוניות, וייעול ופישוט ההיתרים.¹⁹²

¹⁸⁸ שם, בעמ' 4.

¹⁸⁹ שם.

¹⁹⁰ שם.

¹⁹¹ Elischke De Villiers, לעיל ה"ש 169, בעמ' 109.

¹⁹² שם.

כחלק מתוכנית ההתאוששות של ציילה, הוקמה תוכנית ההשקעות הציבורית, אשר מוסיפה 4.5 מיליארד דולר לתקציבה של ציילה, ומהווה תמריץ כלכלי אקטיבי ויצירת מקומות עבודה למשך 24 חודשים. הוצעו עשרה פרויקטים בתחום הקיימות, כאשר המיקוד הינו בתחומי המים, החקלאות והבנייה. 30% מהפרויקטים הכלולים בתוכנית זו יתרמו באופן ישיר להאצת מעברה של ציילה אל עבר פיתוח בר קיימא, שיפור והפחתת שינויי האקלים. בין פרויקטים אלו, תוכננה בניית 42 מערכות שתיית מים חדשות לטובת 4,200 משפחות כפריות, שיפור ובניית 150 גשרים חלופיים, תוך התחשבות בהשפעות שינויי האקלים. נוסף על כך, תוכננה השקעה בסך 3 מיליארד דולר בין השנים 2020-2022 לשם הרחבת תחנות הרכבת, מסילות הברזל, האוטובוסים החשמליים, נתיבי התחבורה הציבורית ושבילי האופניים, כאשר הרציונל הינו קידום תחבורה ירוקה והפחתת פליטת גזי החממה. במסגרת התוכנית, תוכננה הקמת מערכות תרמיות בתחום המיזוג ועל ידי כך יצירת יעילות בתחום האנרגיה בבתים. בתחום התעסוקה, העריכה ממשלת ציילה כי תוכנית ההשקעות הציבורית המוצעת תניב סך של 250,000 מקומות עבודה.

היבט נוסף שציילה מקדמת, בדומה למדינות אחרות בעולם, הוא התייעלות בהליכים הרגולטורים. המטרה היא להתמקד ביעד מספר 13 בתוכנית האו"ם שצוין לעיל בעניין פיתוח בר קיימא. יעד זה עוסק בקידום מנגנונים להעלאת יכולת עבור תכנון יעיל הקשור לשינויי אקלים, תוך הפחתה ככל הניתן של בירוקרטיה הנוגעת בקידום פרויקטים ירוקים במדינה. למרות זאת ציילה הייתה חשופה לביקורת מ-NDC (המדינות אשר התחייבו להסכם פריז).¹⁹³

7.3. התפתחות תעסוקה ירוקה בראי משבר הקורונה

7.3.1 קנדה

באוקטובר 2020 הכריזה ממשלת קנדה על תוכנית שתקציבה עמד על 10 מיליארד דולר לאורך שלוש שנים¹⁹⁴, במטרה לייצב את הכלכלה וליצור מקומות עבודה ירוקים, זאת לטובת לשם תמיכה ביציאה ממשבר הקורונה. כ-6 מיליארד דולר קנדי מהשקעת ה-CIB (בנק התשתיות הקנדי) הוקצו לפרויקטים ירוקים, ובשנת 2017 הקימה ממשלת קנדה את ה-CIB לשם השקעה בפרויקטים. יעדיה של תוכנית זו עיקרם ביצירת 60,000 מקומות עבודה ברחבי קנדה והציעה חמישה פרויקטים מרכזיים להשקעה, כאשר שלושה מהם מתמקדים בקיימות. במסגרת התוכנית, הושקעו 2.5 מיליארד דולר קנדי בייצור חשמל מתחדש, וכן, כ-1.5 מיליארד דולר קנדי במערך אוטובוסים ללא הילוכים, מהלך אשר יתרום להגעה ליעד הממשלה בתחום הפליטה. לבסוף, הושקעו 2 מיליארד דולר קנדי בעלויות שיפוץ בניינים עתיקים. יעילות האנרגיה הוצבה בראש סדר העדיפויות בתוכנית האקלים הקנדית, היות ושליטה בטמפרטורות המבנים אחראית ל-12% מפליטת גזי החממה בקנדה. בנוסף לכך, השר למשאבי הטבע של קנדה העביר קרן המספקת מימון בר-החזר לחברות נפט וגז לשם תמיכה במאמצייהן בהפחתת גזי החממה באמצעות אימוץ טכנולוגיה ירוקה.¹⁹⁵

FRANCISCA TONDREAU, How *Climate Targets Can Help Economic Recovery*, PROJECT SYNDICATE ¹⁹³ (Sep. 24, 2020) <https://did.li/hziZH>.
¹⁹⁴ Elischke De Villiers, לעיל ה"ש 169, בעמ' 107.
¹⁹⁵ שם.

במסגרת תכנית התגובה הכלכלית למשבר הקורונה, דרשה ממשלת קנדה ממעסיקים גדולים שקיבלו תמיכה מהממשלה לפרסם מדי שנה דו"חות גילוי פיננסיים בתחום האקלים. דרישה זו למעשה כופה על התאגידים אחריות ושקיפות באשר לשיטות התפעול שלהם, אשר עלולות להסב נזק סביבתי ובכך מאלצת אותם בנקיטת פעולות לוויסות עצמי ולהשקעה במערכות הפעולה ירוקות. תכנית התגובה הכלכלית כללה בנוסף השקעה בסך 1.72 מיליארד דולר קנדי בניקוי בארות נפט וגז שאינן פעילות, על כך הוער כי הדבר עלול לערער את עקרון "המזהמים משלמים", מאחר שהממשלה בחרה להעניק לתאגידים את הכספים בתצורת מענק ולא הלוואה.¹⁹⁶

7.3.2. דרום קוריאה

ב-18 בספטמבר 2021 הציג משרד הכלכלה והאוצר הדרום-קוריאני "חבילת החלמה" ממגפת הקורונה, תכנית שכונתה The Korean New Deal (להלן: "KND").¹⁹⁷ אחד מחזונויותיה של תכנית ה-KND הוא במעבר מכלכלה תלויה פחמן לכלכלה דלת פחמן. במסגרת תכנית זו, הועמדה התחייבות להשקיע 130 מיליארד דולר עד לשנת 2025 לטובת התאוששותה הכלכלית של המדינה.

יישום חזון זה יתבצע באמצעות שתי מדיניות, ה-Digital New Deal וכן ה-Green New Deal (להלן: "KGD") כמו גם באמצעות עשרה פרויקטים מרכזיים. ממשלת קוריאה הצהירה על כוונתה להשקיע סכום בסך 62 מיליארד דולר עד שנת 2025 בשמונה פרויקטים במדיניות ה-KGD. התחומים המרכזיים בהם יתמקד ה-KGD הם המעבר הירוק של תשתיות, כגון הרחבת שימוש בפאנלים סולאריים וטורבינות רוח, חדשנות בתעשייה הירוקה המתבטאת בהשקעה ברשת חכמה וקהילות מיקרו-רשת וכן קידום אנרגיה דלת פחמן ואנרגיה מבוזרת.¹⁹⁸ הצעת משרד הכלכלה והאוצר הדרום-קוריאני צופה שמדיניות ה-KGD תביא ליצירת 319,000 מקומות עבודה חדשים עד לשנת 2022 ו-659,000 מקומות עבודה חדשים עד לשנת 2025.¹⁹⁹ הפרויקטים המרכזיים שהוצעו ב-KGD הינם הרחבת פאנלים סולאריים והשימוש בטורבינות רוח, השקעה ברשתות חשמל חכמות המשלבת טכנולוגיות מידע שונות וכן לעלייה במספר כלי הרכב החשמליים. דומה כי הצעת ה-KND מתמקדת בתחום איכות הסביבה, כאשר יותר ממחצית ההשקעות המוצעות בה עוסקות בהתאוששות בר קיימא ודלת פחמן. ישנה שימת דגש על אנרגיה מתחדשת, שהינה תחום מהותי עבור מערכת החשמל של קוריאה.²⁰⁰

על אף שהצעת ה-KND עומדת בכל היעדים שהציב האו"ם (SDG) באשר ל"התאוששות ירוקה", ממשלת דרום קוריאה ספגה ביקורת לפיה אינה נוקטת בצעדים משמעותיים יותר במסגרת ה-KND, כיוון שבהצעה הסופית הממשלה כללה פיתוח אנרגיה מתחדשת גרידא והשמיטה למעשה את יתר ההצעות.²⁰¹ הממשלה אישרה הלוואה חירום של 825 מיליון דולר לחברת הפחם דוסאן, ללא תנאי שזו תפנה לאנרגיה מתחדשת.²⁰² יתרה מכך, למרות שתכנית ה-KGD מסייעת בתחום המימן וכלי הרכב החשמליים, היא אינה מתחייבת לפעול להפסקת השימוש בכלי הרכב הפוגעים באיכות הסביבה. בנוסף, לטענת מבקרים שונים, הצעת

¹⁹⁶שם, בעמ' 107-109.

¹⁹⁷ Ministry of Economy & Finance, *National Strategy for a Great Transformation: Korean New Deal* (Sep. 18, 2021, 1: 37 AM) <https://perma.cc/MP7X-UQ78>.

¹⁹⁸ Elischke De Villiers, לעיל ה"ש 169, בעמ' 116.

¹⁹⁹ הדו"ח עתיד להתפרסם רק בשנת 2025.

²⁰⁰ Elischke De Villiers, לעיל ה"ש 169, בעמ' 116-117.

²⁰¹ שם.

²⁰² שם, בעמ' 118.

הממשלה בעניין אנרגיה מתחדשת תביא לאספקת חשמל זולה לתעשייה הכבדה ובכך לא תסייע לשיפור מצב האקלים.²⁰³

לסיכום, בפרק זה ביקשנו להראות כי מדינות רבות פיתחו ומפתחות מנגנונים שונים להתייעלות סביבתית. הדגמנו כי התייעלות זו במיקוד על תעסוקה ירוקה נבעה משני מוקדים עיקריים: משבר גדול שפקד את המדינות, ולחילופין לאור מגמה של רצון בהתחדשות מדינתית. מנגנונים אלו יכולים להיות הבסיס לפיתוח תוכנית ייחודית במדינת ישראל, לפיתוח תעסוקה ירוקה ושיקום העוטף. דא עקא הובהר לאורך הפרק, כי מהלך מסוג זה מצריך מימון גדול, וניתנו מספר פתרונות במדינות שונות כיצד ניתן לתקצב מדיניות ירוקה.

8. הדין הרצוי – המלצות

8.1. הקמת 'קרן הלוואות ירוקות' ותיקון חוק הגנת הסביבה על ידי הוספת סעיף בעניינה

יישום פרקטי של קידום תעסוקה ירוקה דורש שימת דגש לתקציבים והיבטים פיננסיים. מלחמת "חרבות ברזל" השפיעה באופן ישיר על כלכלת המדינה ובפרט על העסקים והתושבים הנמצאים בעוטף עזה. משכך, מוצעת הקמת קרן הלוואות לבתי עסק, מוסדות ופרטים המקדמים תעסוקה ירוקה. הקרן תקנה תמיכה בשני היבטים. האחד, מתן ייעוץ עסקי וסיוע טכני ומהותי, במסגרתו בעלי העסקים ירכשו כלים אשר יסייעו בפיתוח עסקי בצורה "ירוקה", בין אם בעסק קיים או בהקמת עסק. השני, מתן הלוואה כספית לעסקים, בתי עסק, מוסדות ופרטים אשר יקדמו תעסוקה ירוקה העומדת בפרמטרים שיקבעו בקרן. זאת, בדומה לסבסוד הכלול במסגרת חוק ה-IRA הקיים בארה"ב. יתרה מכך, ניתן לראות בכך כיישום לסעיפים 3, 9 ו-11 בהסכם פריז.²⁰⁴ בכך, תקודם היזמות באזור עוטף עזה, יתבצע שיקום אקונומי, שמירה על הסביבה, פתיחת בתי עסק חדשים והפיכת התעסוקה הירוקה לדבר שבשגרה. כמו כן, ניתן לראות בכך כפלטפורמה לחיזוק ושימור הקהילה המקומית ואפשרות לבניית עתיד מקומי ירוק. לא כל שכן, בדומה לרציונל העומד מאחורי פעולות האיחוד האירופי, הוועדה תסייע גם למוסדות לימוד באזור עוטף עזה אשר יאמצו במסגרתם קידום ופיתוח תעסוקה ירוקה. לאור האמור, הקמת הקרן ועיגונה בחוק תביא לקידום התעסוקה הירוקה, סיוע משמעותי לבעלי עסקים באזור עוטף עזה ולכלכלת ישראל בכלל וכן תשפיע באופן ישיר על חידוש הקהילות השונות שנפגעו עקב מלחמת חרבות ברזל.

8.2. הקמת וועדת מומחים ושילובה תחת מנהלת התקומה

גוף הפועל באופן מוסדי ובעל יכולת השפעה רחבה, כמו מנהלת תקומה שהוקמה בעוטף עזה, נדרש לכלול בהרכבו בעלי תפקידים שברשותם ידע מקצועי מעמיק בנושא. כפי שתואר תחת המצב החקיקתי הקיים ביחס להקמת מנהלת התקומה, זו הוקמה לתקופה של חמש שנים ובעלת סמכויות נרחבות ובעלות השפעה מהותית על תקומת עוטף עזה, כמפורט. על כן, מוצע להקים וועדת מומחים אשר תשתלב במנהלת התקומה ותאפשר לה לגבש תוכנית מקיפה לקידום תעסוקה ירוקה באזור. הוועדה תורכב ממומחים בתחומי איכות הסביבה (לרבות מחזור, חומרים מסוכנים וגזי חממה), וכן דמויות מפתח בכלכלה הישראלית.

²⁰³ ש.ם.

²⁰⁴ הסכם פריז בדבר התמודדות בינלאומית עם שינויי האקלים, לעיל ה"ש 130.

מוצע כי הוועדה תגבש תכנית אשר תכלול פרקטיקות שונות. הפרקטיקה הראשונה, היא פיתוח ותכנון משרות המסייעות לקידום תעסוקה ירוקה, כמו למשל טכנאי לוחות סולאריים ומומחים לטיהור מים ופסולת. הפרקטיקה השנייה, היא גיבוש תכנית הכשרה, לרבות קביעת קריטריונים של דרישות ידע מקדים, תוכן ההכשרה ואורכה, וכן התמריצים והמענקים אשר יכללו בה. הפרקטיקה השלישית, היא יישום הידע שנצבר על ידי שילוב בעלי התפקידים בחברות ומפעלים רלוונטיים בעוטף עזה.

וועדה המורכבת ממומחים כמוצע תוכל לזהות באופן את הצרכים המסוימים של שוק העבודה בעוטף עזה בקידום תעסוקה ירוקה, להמליץ על הפלטפורמה האידיאלית להכשרת עובדים בתחום התעסוקה הירוקה ולניהול משא ומתן אפקטיבי עם חברות בהן יש תלבו בוגרי תוכניות ההכשרה. כפי שצוין, הוועדה תשתלב תחת מנהלת התקומה, ובכך תוכל לסייע בהליכי קבלת ההחלטות בה וכן לנהל את התכנית המוצעת לעיל תוך שימת לב למשאבים המוקנים למנהלת. כך, הקמת הוועדה תביא לקידום יעיל וחכם של תעסוקה ירוקה, פיתוח מקומות תעסוקה בעוטף עזה וכן תסייע לכלכלה הישראלית. ראוי לציין ניתן לראות בכך כמעין ביטוי להצעת ראש ממשלת אוסטרליה בתכנית שהציע.²⁰⁵ יחד עם זאת, ניתן יהיה לקבוע התניה לפיה בתי העסק באזור עוטף עזה אשר מקבלים תמיכה המדינה נדרשים לפרסם מדי שנה דו"ח גילוי בתחום האקלים לפי פרמטרים שיקבעו (בדומה למדיניות הקנדית). ניתן יהיה לבחון את הדו"חות גם למול הוראות חוק החומרים המסוכנים, חוק אוויר נקי וכן פינוי פסולת למחזור.

8.3. קידום חקיקה ייעודית ממוקדת קידום תעסוקה ירוקה

אחת הבעיות העיקריות העולות מן היוזמה מיוחסת לחוסר בחקיקה ייעודית שמיקודה קידום של תעסוקה ירוקה במדינה בכלל, וביישובי עוטף עזה בפרט. כפי שפורט לעיל, עד כה פותחו חוקים שונים המתייחסים בצורה מסוימת לתעסוקה ירוקה כגון: חוק האקלים, חוק הגנת הסביבה, חוק החומרים האסורים וחוקים נוספים אשר אליהם התייחסנו בחלק החקיקה. לאור כך, יש חשיבות רבה בחקיקה שתסדיר את הנושא. ניתן לעשות זאת בכמה דרכים:

← **חקיקת חוק חדש** - חקיקת חוק ו/או חוקים ייעודיים חדשים שיספקו מענה מקיף ויסודי לתעסוקה ירוקה, תוך קביעת יעדים, מנגנונים ותמריצים מתאימים. חוק זה יכול שיכלול הוראות בנוגע להכשרה מקצועית, יצירה של מקומות עבודה חדשים והטמעתה של טכנולוגיות ירוקות.

← **קידום הצעות חוק קיימות** - כאמור לעיל, מספר הצעות חוק בנושא תעסוקה ירוקה הונחו בעבר על שולחן הכנסת, אך לא הגיעו לכדי חקיקה. ניתן לקדם חקיקה של הצעות אלו, תוך התאמתן לצרכים העדכניים. ניתן לראות לדוגמא, את הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע להסבת מקצוע,²⁰⁶ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע לפטור ממס,²⁰⁷ הצעת חוק לעידוד מפעלים ירוקים²⁰⁸ וכן הצעות נוספות בהן דנו והתייחסנו בחלק החקיקה.

← **שילוב ואיחוד של הצעות חוק שכל אחת מהן עוסקת בנדבך אחר** - דוגמא לכך היא שילוב הצעת חוק פיתוח והתחדשות של ישובים באזור חבל תקומה,²⁰⁹ אשר עוסקת בפיתוח ושיקום יישובי העוטף שנפגעו כתוצאה מטבח השביעי באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל", עם הצעת חוק אחרת המתמקדת בתעסוקה ירוקה ומסדירה אותה.

²⁰⁵ Caleb Goods, לעיל ה"ש 185, בעמ' 3.

²⁰⁶ ראה לעיל, ה"ש 71.

²⁰⁷ ראה לעיל, ה"ש 72.

²⁰⁸ ראה לעיל, ה"ש 82.

²⁰⁹ ראה לעיל, ה"ש 87.

← **יישום החלטות ממשלה והסדרת מנגנוני ביקורת** - יש מקום ליישום החלטות הממשלה אשר עיסוקן בצמצום אוויר ופיתוח בר-קיימא כפי שפורט בחלק החקיקה.²¹⁰ זאת יעשה באמצעות קביעת יעד אופטימלי בחוק שבאמצעותו ניישם מטרות אלו וכן קביעת סנקציה שלילית באי עמידה ביעדים כדוגמת מיסוי גבוה יותר.

מוצע לבחור לקדם דרך אחת מתוך שלושת הדרכים שהוצעו לעיל, או לחילופין לקדם ולפעול בשלושת הדרכים במקביל.

8.4. פירוט יעדים לגיבוש תקציב מדינה מותאם

אנו סבורים כי יש לכתוב תוכנית יעדים מדינתית הבנויה בצורה זהה לתוכנית היעדים של האו"ם. עליה להיות מותאמת לתקציב המדינה וליכולת ההתקדמות המדינתית בבניית תשתיות אשר יספקו תעסוקה ירוקה. מוצע אם כן, לכתוב תוכנית מסודרת בהתאם להחלטת ממשלה 4631. תפקידה יהיה להציע מדדי פיתוח בר קיימא אשר מסתמכים על עקרונות תוכנית היעדים של האו"ם כפי שהובא בפרק המשפט המשווה. בשונה מהתוכנית שהוצעה באו"ם, תוכנית זו תהא מחייבת ותאפשר לאכוף את ההתקדמות המדינה לצד היעדים שיקבעו. מוצע להקים מנגנון פיקוח שידאג לדווח על סטטוס ההתקדמות ביעדים שהוגדרו, ולחילופין יבקר את ההתקדמות כאשר היעדים שהוגדרו אינם מתממשים הלכה למעשה. כך למעשה, המדינה תוכל להתמקד בפיתוח תעסוקה ירוקה לאור היעדים שיוגדרו ובד בבד יהיה ניתן לבצע מעקב אחר התקדמות זאת דרך מנגנון הבקרה שהמדינה תגדיר.

8.5. בחינת סבסוד על בסיס התאמה אזורית

פיזור התקצוב של 'מנהלת תקומה' צריך להיות כזה שמותאם הן לצרכי התושבים שבאזור עוטף עזה והן לקידום תשתיות מדינתיות חדשות המפתחות מנגנונים כגון מפעלים, חקלאות וכד' המתבססים על תשתיות ירוקה. המלצתינו היא לבחון סבסוד מיסים לתושבי האזור משתי סיבות עיקריות. האחת לגרום לתושבים לחזור לעוטף מתוך ידיעה שהם יכולים למצוא תעסוקה חדשה באזור בעלת מאפיינים ירוקים. השנייה, אשר תומכת את הסיבה הראשונה היא לאפשר מעטפת לאותם תושבים. מעטפת זו תבוא לידי ביטוי בסבסוד דיור באזור, סבסוד מיסי הכנסה לאותם אלו העוסקים בתעסוקה ירוקה, מתן תמלוגים לחברות מפעלים או אנשים פרטיים אשר יקדמו תעסוקה ירוקה.

8.6. פיתוח ההון האנושי

מעבר לתעסוקה ירוקה מחייב השקעה בהכשרת עובדים בעלי הבנה מעמיקה של טכנולוגיות ירוקות, תכנון ירוק ושיטות עבודה ירוקות. כך למשל, על מנת למזער נזקים סביבתיים של מפעל מסוים, יש להבין באופן מעמיק כיצד ניתן לספק תפוקה זהה בשימוש בתשתית ירוקה כגון אמצעים סולאריים, רוח או אמצעים טבעיים אחרים, על פני התשתיות המזהמות. מעבר זה אינו מתבטא רק בשינוי התשתיות עצמם, כלומר, מעבר זה אינו חל רק בממד הפיזי אלא גם בממד התכנוני. כדי לאפשר התפתחות זאת, ובהתאם ליעדים שהגדיר האו"ם בתוכניתו - נדרשת השקעה בהון האנושי, כך שיהא בעל הבנה תכנונית כיצד ניתן לפתח בצורה טובה כלכלית תשתיות ירוקות השומרות על תפוקה זהה. פיתוח ההון האנושי יכול שיהיה בכמה רבדים האחד, חינוך: ניתן להכשיר בתחומי הייעוץ הסביבתי, מתן תקצוב גדול ע"י מנהלת תקומה לאוניברסיטאות המקדמות מחקר, פיתוח תעסוקה ירוקה בעוטף, וכתוצאה מכך יינתנו תמריצים למשיכת

²¹⁰ ראה לעיל, ה"ש 65; ראה לעיל, ה"ש 67.

סטודנטים להעמיק ידיעותיהם בתחומי הטכנולוגיות הירוקות והתכנון הירוק. לאחר קבלת ההכשרה האמורה, אותם האנשים יוכלו להתברג במשרות בכירות בחברות ומשרדים בתחומים אלו. בעקבות זאת, שוק העבודה יעבור שינוי ויתמלא באנשים מלומדים בתחום אשר יפתחו את תחום ה"תעסוקה הירוקה". יש לציין שמסלול זה אמנם יתפרס לפרק זמן ממושך מאחר וזמן ההכשרה ולימוד בתחום לוקחים זמן, אך השינוי יהיה עמוק וישפיע בצורה טובה יותר ולכן בטווח הארוך הדבר עשוי להשתלם. כמו כן, מוצע גם לקדם הכשרה לא פורמלית, באמצעות השתלמויות, סדנאות והכשרות במקומות העבודה. ניתן לבחון אפשרות כי ההכשרות יגובו בתעודה על מנת לוודא כי הידע הועבר כראוי וכי ההכשרות רלוונטיות למדיניות הממשלה.

8.7. תמריצים חיוביים ושלימים

מומלץ לקדם דרך המדינה מערך של הטבות ותמריצים בדרך של קרן מדינית. קרן זו תיתן מענקים כספיים לאנשים וארגונים שמקדמים עבודות של "תעסוקה ירוקה". המשרד להגנת הסביבה מטעם הממשלה יקבל תקציב אשר יהיה מחולק לאנשים שעובדים בתחומים "ירוקים".

תמריצים אלו יכולים שיהיו ממספר סוגים:

← הטבות והקלות במס כפי שהוצע בהצעות החוק לתיקון פקודת מס הכנסה בנוגע לקיזוז הפסדים ובנוגע לפטור מהכנסת ריבית על איגרות חוב.²¹¹

← הקלות בדמות ביטולי הפחתות של תשלומים מסוימים, כדוגמת ביטול הפחתת דמי האבטלה למשתתפים בהכשרות מקצועיות לתעסוקה ירוקה כפי שהוצע בהצעת חוק ביטוח לאומי בנוגע לדמי אבטלה למבצעים הכשרה מקצועית ירוקה.²¹²

← הטבות שמטרתן היא ביטול סובסידיות על משאבים מזהמים כפי שנעשה בניגריה²¹³ ומפורט בפרק 6.2.5.

← הטבות בדמות מענקים כפי שהוזכר בהצעת חוק פיתוח והתחדשות של ישובים באזור חבל תקומה.²¹⁴

התמריצים החיוביים יכולים לעבור אף דרך המעסיקים השונים באמצעות גילומם בתצורות שונות כמו עמלות נמוכות, סיוע חודשי, הטבות בארנונה למשרד ועוד. ההטבות שיגיעו אל המעסיקים ישפיעו גם על המועסקים אשר ייהנו מתמלוגי החברה. זאת בנוסף להטבות כספיות אשר מתקיימות בעוטף כבר בימנו (פטור ממס, ארנונה נמוכה ועוד) וכך למעשה ה"תעסוקה הירוקה" שבעוטף תרוויח באופן מוכפל לצד מינוף של ה"תעסוקה הירוקה" בישראל באופן כללי. בנוסף, המדינה תוכל להעניק תמריצים כספיים גבוהים יותר למי שיבחר לעבוד בעבודות ירוקות באזור העוטף, כך שיגבר באנשים הרצון לפתח את המקום. זאת ועוד, הדבר יועיל במשיכה של עובדים למקצועות אלו – שבחלקם יש מחסור רב בעובדים – באמצעות הבטחת תנאים טובים תוך מתן תמריצים והטבות.²¹⁵

את הכסף שהמדינה תאסוף לצורך התמריצים החיוביים היא תקבל בכך שתדרוש "תמריץ שלישי". המדינה תדרוש ותמסה בצורות שונות אנשים וגופים אשר בעבודתם פוגעים באיכות הסביבה. כך למשל חברה או גוף שמשמש או מייבא מוצרים המועשרים בדלקים מזהמים יצטרך לשלם מס או מכס על כך שמשמש

²¹¹ ראה לעיל, ה"ש 58; ראה לעיל, ה"ש 59.

²¹² ראה לעיל, ה"ש 62.

²¹³ ראה לעיל, ה"ש 166.

²¹⁴ ראה לעיל, ה"ש 70.

²¹⁵ מיטל פלג מזרחי, לעיל ה"ש 10, בעמ' 91.

במשאב המזהם. ניתן למסות גם אנשים פרטיים אשר משתמשים במשאבים מזהמים, לדוגמה המיסוי על שימוש בדלק לרכב גורם לאנשים רבים לעבור להשתמש ברכבים חשמליים.²¹⁶

8.8. הסברה

מוצע כי המדינה תקדם הסברה כללית בנושא איכות הסביבה בכלל ותעסוקה ירוקה בפרט, לכלל הציבור ולעובדים. בהזדמנות זו שנכפתה עלינו בשביעי באוקטובר, בה שיקום הישובים מתבצע מאפס, הינה נקודת פתיחה טובה להנחיל ולחנך את האזרחים על חשיבות של קידום ולקיחת חלק בתעסוקה ירוקה ופיתוח התחום, באזור העוטף ובשאר הארץ. המצב במדינה גורם לאנשים להתעניין ולבחון את מצב העוטף והוא פתוח לשיח לשיפורו וקידומו. כך, ניתן יהיה למשוך אנשים לעבור לעבודה ירוקה אשר ממוקמת בעוטף ותביא לשיקומו. החל מחקלאות, עבודה עם בעלי חיים ועד חברות טכנולוגיות הממוקמות בעוטף ועוד. העלות המודעות יכולה שתתבצע באמצעות פרסומות, קמפיינים ארציים, הכשרות בבתי הספר, פרסומים ברשתות החברתיות ועוד. חשיפה זו תגרום לאנשים להיפתח לסוגי משרות ירוקות והדבר עשוי למשוך אנשים נוספים להיכנס לתחום ובכך להביא את התעסוקה הירוקה לקדמה במדינה. בזמן זה קיימים בני נוער רבים שמגיעים להתנדב בעבודות שונות הממוקמות בעוטף על מנת לסייע בשיקומו, וכאשר המדינה תקדם בתמריצים שונים את המשך העבודה, זה יכול לגרום לאנשים אלו להיפתח לתחום ולרצות להמשיך לעסוק בו.²¹⁷ עם זאת, יש לציין כי על מנת לקיים המלצה זו עולה הצורך במשאבים לשם שיווק ומיתוג התחום וחשיפתו לכלל הציבור אשר יכול שיגיע מהתמריצים השליליים שפורטו לעיל במסגרת פרק ההמלצות.²¹⁸

מסמך זה נכתב על ידי: ראשת הצוות סהר עוז; גל אשר, דניאל מוטרר, עומר עיני ורות קלישטוק.

נערך על ידי: חברת צוות המחקר – ליהיא אלון בראון.

נבדק על ידי: ראש סניף "עומק בר אילן" – עדן שקד.

אושר על ידי: מנכ"לית "עומק" – רז רחמני.

אנו מודים לליווי ו להערותיו המועילות של ד"ר אורי שרון מאוניברסיטת בר אילן.

²¹⁶ הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (קיצוץ הפסדים בשנת מס נוכחית למעסיקים שקלטו עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022; הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (פטור ממיסוי עקב העסקת עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022; הצעת חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (ניכוי הוצאות בשנת מס נוכחית למעסיקים שקלטו עובדי תעשיות כתומות), התשפ"ב-2022.

²¹⁷ הצעת חוק לעידוד לימודים גבוהים והכשרות מקצועיות בתחומי הביטחון האקלימי, התשפ"ב-2022; תוכנית חילוץ ירוקה, לעיל ה"ש 20.

²¹⁸ רובי נתנון והדר ויסמן, לעיל ה"ש 5, בעמ' 30.